

Universitat
de les Illes Balears

TREBALL DE FI DE GRAU

DE PENINSULARS A MALLORQUINS. LA IMMIGRACIÓ PENINSULAR A CONSELL ENTRE 1950 I 1973

Ramon Miquel Vacas Company

Grau d'Història

Facultat de Filosofia i Lletres

Any acadèmic 2020-21

DE PENINSULARS A MALLORQUINS. LA IMMIGRACIÓ PENINSULAR A CONSELL ENTRE 1950 I 1973

Ramon Miquel Vacas Company

Treball de Fi de Grau

Facultat de Filosofia i Lletres

Universitat de les Illes Balears

Any acadèmic 2020-21

Paraules clau del treball:

Consell, immigració, foraster, procés d'integració

Nom del tutor / la tutora del treball: Antoni Marimon Riutort

Nom del tutor / la tutora (si escau)

Autoritz la Universitat a incloure aquest treball en el repositori institucional per consultar-lo en accés obert i difondre'l en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació

Autor/a		Tutor/a	
Sí	No	Sí	No
☒	☐	☐	☐

Resum: La dinàmica migratòria que va caracteritzar la societat espanyola entre 1950 i 1973 es veié reflectida d'una manera o una altra a cada racó de l'Estat. L'interior de la Península es buidà en favor de les grans ciutats industrialitzades i els territoris de parla catalana. El suculent escenari econòmic illenc, afavorit per el *boom* turístic i l'auge de la indústria sabatera i l'extracció de lignit, va actuar com un factor d'atracció entre els emigrants. Així, la immigració peninsular que va arribar a Consell durant aquest període va condicionar la vida municipal en tots els seus aspectes –social, econòmic i cultural–, però també va deixar una forta empremta demogràfica que va servir per alleugerar l'impacte de l'emigració local. Tot i això, el fet més interessant és l'evolució que va prendre el procés d'integració del col·lectiu nouvingut.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ.....	6
Hipòtesi i objectius	6
Metodologia i fonts.....	7
Estat de la qüestió	9
LES MIGRACIONS INTERIORS EN EL CONTEXT SOCIOECONÒMIC DE L'ESTAT ESPANYOL ENTRE 1950 I 1973	10
Els antecedents	10
La recuperació econòmica i la intensificació del fenomen migratori fins a 1973.....	11
La despoblació del sud peninsular: el cas de la conca minera de Puertollano i el camp andalús	14
MALLORCA: LLOC D'ATRACCIÓ MIGRATÒRIA	16
De l'emigració a la immigració	16
La irrupció del turisme de masses i la intensificació de la immigració peninsular	18
Relació entre el perfil i la distribució dels peninsulars.....	19
LA IMMIGRACIÓ PENINSULAR A CONSELL	21
El municipi a mitjan segle XX: geografia, demografia i economia.....	21
La primera onada (1950-1960): els murcians i els valencians.	25
La segona onada (1960-1973): l'arribada massiva de castellanomanxecs i andalusos.	27
Els sectors econòmics.....	29
El procés d'integració: de peninsulars a mallorquins.....	31
CONCLUSIONS	39
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES I FONTS	42
Referències bibliogràfiques	42
Fonts	44
APÈNDIX.....	45
Entrevistes	45
Fotografies.....	73

«Los seres humanos tienen piernas. La capacidad de desplazamiento de un lugar a otro es intrínseca a nuestra naturaleza y un valioso atributo para la adaptación y el mejoramiento de las condiciones de vida. Migrar es una prerrogativa humana»

MASSIMO LIVI BACCI,
Breve historia de las migraciones, 2012.

INTRODUCCIÓ

Els moviments migratoris han estat uns dels temes més interessants i extraordinaris de la Mallorca contemporània. Les migracions han condicionat la societat illenca en tots els seus aspectes –social, econòmic i cultural– al llarg dels darrers dos-cents anys. Per això, aquest treball pretén ser una aproximació a la immigració peninsular que va experimentar Mallorca entre el 1950 i el 1973 i, més en concret, com va ser l'arribada d'aquest col·lectiu al municipi de Consell. L'elecció del tema ve donada per l'escassetat d'estudis científics realitzats a nivell local respecte a la qüestió immigratòria. Sempre s'ha donat una gran importància a l'emigració de mallorquins que a finals del segle XIX i principis del XX s'embarcaren, sobretot, cap a Amèrica per a millorar les seves condicions de vida; però poc se n'ha parlat de la Mallorca de la immigració que comença a forjar-se després de la Guerra Civil i acaba per consolidar-se durant els anys cinquanta i seixanta. Els nouvinguts foren, en la seva majoria, peninsulars que deixaren una forta empremta demogràfica, social i cultural a l'illa perquè foren pocs els pobles costaners, però també de l'interior, que no reberen immigrants d'aquesta primera onada del canvi de tendència migratòria. D'altra banda, el fet de ser nét d'immigrants peninsulars –arribats en els anys cinquanta i assentats a Ciutat– i, al mateix temps, veïnat de Consell m'ha empès a realitzar un treball sobre el fenomen migratori enfocat en aquest municipi.

Hipòtesi i objectius

El que es pretén demostrar en el següent treball és el fort impacte sociocultural que va tenir l'arribada dels primers peninsulars a Consell i les problemàtiques que va causar el procés d'integració entre els immigrants i la població consellera. Però, per poder esclarir com es va produir el procés integrador i concretar la magnitud de l'impacte i les seves conseqüències és fonamental establir altres objectius que permetin donar una explicació a aquesta situació.

Inicialment, s'exposarà un context socioeconòmic de l'Espanya franquista entre 1950 i 1973 per explicar el desenvolupament de les migracions interiors. Per això, es fa imprescindible saber per què s'arriba a aquest punt i, alhora, desxifrar quins són els col·lectius que emigren, per què ho fan i cap a on es dirigeixen. Sense defugir de l'àmbit estatal he trobat essencial, analitzar breument la intensificació de l'emigració del sud peninsular que repercutirà fort ferm al fenomen migratori de Consell. En segon lloc, es pretén demostrar que Mallorca esdevé uns dels focus d'atracció més importants dels moviments migratoris interiors, afavorida per el creixement industrial en algunes zones i

per l'esclat del *boom* turístic. Així, es farà necessari un anàlisi de l'evolució migratòria illenca, però també s'emfatitzarà en el perfil de l'immigrant peninsular i la seva distribució geogràfica. Posteriorment, l'estudi local esdevindrà el bessó de la qüestió i els objectius més importants seran investigar els ritmes d'arribada dels peninsulars al municipi, esbrinar el seu origen i estudiar la seva distribució per Consell. Tot seguit, també serà essencial examinar els sectors econòmics que ocuparen els peninsulars i, des de la història local, s'intentarà desmuntar el tòpic que lliga estretament l'arribada massiva de peninsulars a l'esclat del turisme de masses. En darrer lloc, s'exposarà un extens apartat sobre el procés d'integració del col·lectiu immigrant que permetrà verificar o desmuntar la hipòtesi plantejada.

Metodologia i fonts

La història de les migracions no es pot tractar des d'una sola perspectiva perquè abraça aspectes econòmics, socials, culturals i lingüístics; així com tampoc no pot defugir de la demografia i la geografia. En conseqüència, el següent treball adoptarà una forma interdisciplinària, amb l'objectiu de donar una visió completa del fenomen immigratori a Consell.

D'aquesta manera, l'ús de la història econòmica permetrà explicar el fenomen immigratori com a moviments de població impulsats per la necessitat o la voluntat de millorar les condicions laborals dels treballadors. En aquest sentit, serà necessària una aproximació a les activitats econòmiques predominants en el municipi abans de l'arribada del col·lectiu peninsular, entre les quals destaquen la indústria del calçat i la mineria. De fet, la història econòmica esdevindrà clau per demostrar que Consell, de la mateixa manera que altres pobles del Raiguer, va ser un lloc d'atracció per immigrants peninsulars, gràcies a activitats econòmiques alienes al *boom* del turisme, com sempre ha remarcat l'historiador i economista Carles Manera.¹ Per la seva banda, la història social determinarà la major part del treball i serà determinant per a confirmar o desmuntar la hipòtesi prèviament esmentada perquè per a l'estudi del tema en qüestió es farà necessari emprar-la en la realització del perfil dels immigrants, però també en l'anàlisi del procés d'integració, per fer una aproximació a la relació entre els consellers i els nouvinguts.

Tot i això, l'estudi de la immigració peninsular a través d'una òptica socioeconòmica adoptarà un caràcter municipal, atès que la història local esdevé una visió

¹ MANERA C. P.; PETRUS, J. M. (1991): *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*, Ajuntament de Palma, pàg. 97-111.

prou útil i complexa per a completar i, ahora, entendre qualsevol estudi de caràcter més global. La situació social i la integració dels immigrants en els diversos municipis de Mallorca adoptaren, en general, característiques comunes, però també s'hi observaren trets propis i diferenciadors: la influència de la localització geogràfica, la dinàmica econòmica local i el caràcter de la societat determinaren una certa preferència per part dels nousvinguts cap a un poble o cap a un altre. Per això, tampoc no quedarà en segon pla la geografia que serà utilitzada tant en els apartats de context per saber d'on venen i cap on es dirigeixen les persones que migren, com a nivell local, ja que es dedicarà un primer apartat a exposar la geografia municipal, tan influent en les corrents migratòries. La demografia també tindrà un paper fonamental per estudiar la població i es farà necessària per comprendre la magnitud quantitativa de la immigració peninsular a Consell, però també per analitzar el fenomen des d'una perspectiva més qualitativa i permetrà desmantellar el perfil de l'immigrant.

Per la seva banda, les fonts utilitzades han estat bàsicament tres: els padrons d'habitants de Consell dels anys cinquanta, seixanta i principis dels setanta; les fonts orals, mitjançant la realització d'entrevistes fetes a immigrants peninsulars que arribaren al municipi durant aquests anys, amb l'objectiu d'obtenir testimonis que ajudin a entendre millor les migracions interiors del període, permetin desxifrar les diferències socials i culturals i m'apropin al procés d'integració; i en darrer lloc, les fotografies cedides per els mateixos immigrants entrevistats, que esdevenen el testimoni de les vivències personals relatades.

Respecte al tractament de les fonts utilitzades he d'esmentar que han estat emprades exclusivament per analitzar en profunditat el fenomen immigratori a nivell local, però les entrevistes també m'han servit per a verificar els contextos illenc i estatal, així com també per humanitzar el procés d'integració. Pel que fa als padrons d'habitants són d'especial importància per analitzar l'impacte demogràfic de la immigració peninsular, així com també per estudiar l'edat, el lloc d'origen dels nousvinguts, la seva distribució per Consell i, fins i tot, la seva professió. En definitiva, permeten crear un perfil general dels peninsulars que arribaren durant aquest període i desxifrar les cadenes migratòries. Tot i això, també s'han de tenir en compte alguns impediments a l'hora d'estudiar aquests documents, atès que diversos anys no han estat completats, alguns s'han extraviat i d'altres estan molt danyats. Per això, s'analitzarà la immigració peninsular dels anys cinquanta, mitjançant un recompte de persones nascudes a la Península en els padrons de 1950 i de 1955, mentre que els de la dècada següent seran

analitzats des dels apartats d'altres de cada any fins a 1969 i es farà un recompte de persones d'origen peninsular inscrites en el padró de 1965. Però, l'estudi de les seccions d'*alta por vecindad* –com apareixen en els padrons– també presenta problemes per apropar-se al fet immigratori perquè alguns peninsulars no es registraren tot d'una i ho feren en els anys següents o bé, si s'empadronaven, depenent de l'època de l'any en que ho fessin, ja eren inscrits en el de l'any vinent. Així doncs, els padrons han estat una ajuda per determinar el nombre d'habitants peninsulars registrats que hi havia al poble entre 1950 i 1973, però també m'han servit per fer una aproximació anual de la immigració, especialment, durant la dècada de 1960.

Estat de la qüestió

A nivell estatal l'enorme importància del fenomen migratori durant aquest període ha propiciat l'aparició de diferents estudis. Alguns tracten la història de les migracions de manera molt general i superficial com ara l'article de Javier Silvestre Rodríguez «Las emigraciones interiores en España, 1860-2007» publicat el 2010 a la revista *Historia y Política* i també l'article acadèmic de José M. Bernabé Maestre i Juan M. Albertos Puebla titulat «Migraciones interiores en España», publicat el 1986 a la revista *Cuadernos de Geografía*. En canvi, altres com ara Pamela Beth Radcliff en la seva obra *La España Contemporánea desde 1808 hasta nuestros días*, es preocupen per donar una explicació econòmica als moviments migratoris interiors del període de postguerra. Tampoc no és gens estrany trobar autors com Jordi Nadal que enfoquen l'estudi de les migracions interiors des d'una perspectiva essencialment demogràfica i així ho demostra en l'obra *La población española (siglos XVI a XX)*.

En l'àmbit balear també trobem alguns estudis centrats en l'anàlisi de la immigració peninsular que arriba a partir del canvi de tendència migratòria. Una obra cabdal sobre el tema i que fa una història total de la immigració espanyola a les Illes Balears és *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*, publicat el 2005 i coordinat per Sebastià Serra Busquets i Jordi Pons Bosch. El llibre està basat en una investigació de la immigració per comunitats autònomes, dona xifres concretes i emfatitza en les diferències entre els perfils d'immigrants, però també en els processos d'integració de cada grup. Un altre article per a la revista acadèmica *Cercles. Revista d'història cultural* que analitza el fet immigratori d'aquests anys és el que publicà, el 2015, Antoni Marimon Riutort, titulat «Dels murcians als andalusos. La immigració peninsular a les Illes Balears (1930-1980)». Tot i això, no es poden obviar les publicacions de caràcter local com ara la que va realitzar Màxim Campillo Illan en

l'article «Emigració i immigració a Inca (1900-1991). Les fonts utilitzades i el seu tractament», publicat a *Estudis Baleàrics*, en el qual fa una revisió sobre com estudiar els fenòmens migratoris a nivell municipal. En aquest sentit, també és important esmentar l'estudi fet per Pere Salas Vives sobre la immigració peninsular que arribà a Pollença des de la segona meitat del segle passat en la seva obra *Història de Pollença del segle xx*, publicada el 2011.

Però, tot i no ser una fita històrica marcada en el calendari local com ho és la segregació municipal (1925) o la composició del primer Ajuntament democràtic després de la dictadura franquista (1979), l'arribada de peninsulars a Consell entre 1950 i 1973 no deixa de ser un període d'especial rellevància en la història del poble. Les conseqüències demogràfiques, socials i culturals de la immigració han marcat l'esdevenir del municipi durant els darrers seixanta anys. Malgrat tot, només s'han realitzat dos estudis locals que tractin aquest tema. D'una banda, el treball de fi de màster titulat *Les migracions interiors d'Espanya en el segle xx: l'arribada dels peninsulars a Mallorca. Els casos d'Alaró, Binissalem, Consell i Lloseta entre 1930 i 1973* realitzat per Maria dels À. Pujadas Torres l'any 2019, en el qual fa un repàs exhaust del fenomen migratori als municipis del Raiguer i, d'altra banda, la *Guia dels pobles de Mallorca: Consell*, dels historiadors locals Bernat Campins Llebrés –Marratxí–, Manel Santana Morro –Tòfol– i Andreu J. Villalonga Vidal –Cosinet. Aquesta darrera obra, publicada l'any 2000 fa un recorregut per la geografia, la història i les tradicions de la localitat, però tot i donar esclaridores dades demogràfiques, econòmiques i socials del fenomen migratori, no aprofundeix en el procés d'integració del col·lectiu nouvingut.

LES MIGRACIONS INTERIORS EN EL CONTEXT SOCIOECONÒMIC DE L'ESTAT ESPANYOL ENTRE 1950 I 1973

Els antecedents

La Guerra Civil i la immediata postguerra tingueren un gran impacte sobre els sistemes migratoris tant interiors com exteriors. Encara que des d'una òptica a llarg termini, el dit impacte de la guerra sobre la mobilitat interior no tingué una duració gaire dilatada en el temps i, fins i tot, la magnitud tampoc no fou massa exagerada. El cop d'estat de 1936 va interrompre el procés migratori –del camp a la ciutat– que s'havia desencadenat amb la revolució industrial i la modernització econòmica a mitjan segle XIX i que s'havia consolidat durant el primer terç del segle passat. De fet, com a conseqüència de la guerra s'invertiren, en part, les direccions dels moviments migratoris que s'havien

desencadenat fins aleshores: la implantació d'una dictadura tradicional que va promoure la ruralització de l'economia i de la societat espanyola va provocar el retorn de molts d'immigrants als seus llocs d'origen. Així, es rompia amb la tendència ascendent de l'èxode rural a Espanya des del darrer quart del segle XIX.² Ara bé, com ja he dit, aquest procés tingué una duració relativament breu i a finals dels anys quaranta es començaren a observar indicis de recuperació del model migratori previ al conflicte bèl·lic. Tot i que de manera lenta en un principi, el món rural espanyol va reprendre la pèrdua d'efectius en benefici de les urbs més industrialitzades i, més tard, en favor de la costa. Com bé és sabut, aquest procés es va intensificar durant els anys cinquanta, fou d'especial intensitat en els seixanta i començà a relaxar-se a principis de la dècada dels setanta.

La recuperació econòmica i la intensificació del fenomen migratori fins a 1973

Si bé, la guerra i la dura postguerra es presentaren com un període protagonitzat per la caiguda del creixement i la catàstrofe demogràfica, sovint anomenat els «anys de la fam»,³ els darrers anys de la dècada de 1950 i, sobretot, a partir de 1959 arran del Pla Nacional d'Estabilització Econòmica, estigueren marcats per el «miracle econòmic».⁴ Encara que és difícil explicar aquest canvi immediat, les elits del règim franquista s'atribuïren el mèrit de l'augment de la prosperitat, però la majoria d'estudiosos plantegen un escenari totalment diferent i més complex. Després de la Segona Guerra Mundial, en el moment en que els països democràtics de l'Europa occidental experimentaven un període de creixement econòmic ràpid i, fins i tot, inclusivament gràcies a una distribució equitativa dels beneficis per mitjà de l'augment en la despesa social i d'uns impostos progressius, Espanya sofria una economia estancada, una societat molt desigual i un govern dictatorial i repressiu que identificava les masses obreres amb l'enemic polític. Sorprenentment, i malgrat les diferències polítiques entre l'Espanya de Franco i l'Europa occidental, a finals dels cinquanta, l'abandonament de l'autarquia i l'obertura de l'economia espanyola en l'òrbita capitalista es traduïren en un augment del creixement i

² SILVESTRE RODRÍGUEZ, J. (2010): «Las emigraciones interiores en España, 1860-2007». *Historia y Política*, núm. 23, pàg. 123.

³ Entre 1939 i 1951, Espanya quedà sumida en un període d'escassetat i misèria sense precedents. Les morts per inanició, les malalties, les cartilles de racionament, l'estraperlo i el consum de pa negre estigueren a l'ordre del dia. Però el règim franquista, que havia implantat una política autàrquica i gens eficaç, va culpar de la sequera econòmica als desastres provocats per la guerra i a l'aïllament internacional, evadint qualsevol responsabilitat. Per això, aquest temps ha quedat marcat en la memòria popular com «els anys de la fam».

⁴ Nom amb el qual es coneix el període de la ràpida recuperació del creixement econòmic i de transformació social que es va donar en l'Espanya franquista entre 1959 i 1974. El final de l'autarquia, l'obertura al món capitalista, la industrialització, l'èxode rural, el turisme de masses i l'emigració foren alguns dels elements que caracteritzaren aquests anys.

es va completar la transformació estructural d'una economia agrària a una d'industrial i de serveis i es va passar a una societat eminentment urbana.⁵ Per tant, el factor més important en la transformació socioeconòmica d'Espanya, no foren tant les polítiques preses pel règim, sinó la dinàmica europea.

Tot i que fos evident l'encaminament d'Espanya cap a una ràpida recuperació econòmica des de la primera meitat de la dècada de 1950, les emigracions tant interiors com exteriors cresqueren considerablement. Aquest fet vingué donat perquè el creixement, a diferència de la resta de països occidentals europeus, no fou homogeni a tot el territori espanyol i les desigualtats seguiren presents en la nova prosperitat. Els desequilibris econòmics es veieren reflectits en termes geogràfics i en uns beneficis que es distribuïren de forma desigual entre la població. En conseqüència, les rutes migratòries interiors es reflectiren en l'expulsió d'habitants de l'Espanya central cap a Madrid, els del sud cap a Aragó, Catalunya i la costa mediterrània, mentre que els del nord de Castella i Galícia emigraren cap al País Basc.⁶ Els moviments de població foren especialment importants durant els anys seixanta, respecte a les dues dècades anteriors i a la posterior, atès que es va produir el zenit del model migratori, basat en un èxode rural i protagonitzat per una mà d'obra poc qualificada que va trobar feina en un sector industrial a l'alça en ciutats com Barcelona, Madrid i Bilbao i en el nou sector de serveis, el turisme de masses, en les zones costaneres. Així, l'emigració massiva que va experimentar l'interior d'Espanya entre 1950 i 1973 fou el tancament d'un procés de redistribució d'emigrants interiors que havia durat prop de cent anys.

Des de 1940 fins a 1980 hi ha hagué dues províncies d'atracció permanent: Barcelona i Madrid, mentre que altres setze foren de repulsió continuada. Per la seva banda, entre unes i altres, les províncies restants estigueren caracteritzades per saldos migratoris variables segons el període.⁷ Però, el fenomen migratori intern a gran escala esclatà entre 1946 i 1960, tot i que s'intensificà al llarg d'aquesta darrera dècada. Paradoxalment, i com a conseqüència de la transformació estructural socioeconòmica, el mateix règim dictatorial que havia exaltat i defensat un mode de vida rural i tradicional es va convertir en testimoni i còmplice de la major despoblació del camp des del segle XVII. Així, entre 1950 i 1975, prop de sis milions d'espanyols –gairebé el vint per cent de

⁵ BETH RADCLIFF, P. (2018): «Transformación económica, social y cultural, década de 1930-década de 1970». *La España Contemporánea desde 1808 hasta nuestros días*, Ariel, Barcelona, pàg. 296-297.

⁶ *Ibid.*, pàg. 303.

⁷ NADAL OLLER, J. (1984): «La aceleración del siglo XX». *La población española (Siglos XVI a XX)*. Ariel, Barcelona, pàg. 234.

la població— es varen reubicar. La majoria abandonaren el camp en favor de la ciutat i la costa, mentre que un terç es decidí per emigrar a l'estranger.⁸ La capitalització del camp tingué unes conseqüències dràstiques per a la població rural espanyola que es veieren reflectides durant la dècada de 1960 quan els agricultors de petites explotacions que no es pogueren permetre la mecanització tornaren cada cop menys competitius i, en conseqüència, s'enfonsaren fins a 500.000 explotacions. Tot plegat, va obligar a aquesta gent a cercar un futur millor en les zones on havia calat el creixement econòmic. Pamela Beth reflecteix aquest problema en un exemple, extret de l'experiència d'un poble rural de l'interior d'Espanya:

«Un estudio local proporciona una muestra de las consecuencias dramáticas de esta transformación rural. Entre 1950 y 1965, todas las familias sin tierra abandonaron el pueblo, cuya población total quedo reducida a la mitad, dejando solo las explotaciones de tamaño medio y las grandes mecanizadas y de orientación comercial»⁹

Així i tot, alguns estudis auguren que a Espanya l'emigració d'aquest període fou més sensible als salaris del lloc de destinació que als d'origen. D'aquesta manera, no seria gens agosarat afirmar que en molts casos els factors d'atracció en les àrees d'immigració pesaren més que els d'expulsió en les zones de sortida.¹⁰ Per tant, la crisi del món rural en un primer moment i el creixement econòmic desigual més tard foren el motor de les grans travessies de persones per dins la geografia espanyola. En general, es pot observar que Galícia, Castella i Lleó —excepte Valladolid—, Castella-La Manxa —excepte Madrid— i Extremadura experimentaren una caiguda important dels saldos migratoris a partir de 1946, mentre que a Andalusia —a excepció de Màlaga— l'agreujament de la situació socioeconòmica en el camp va accentuar l'emigració a partir de 1956 i es convertí en la regió que més població va perdre durant aquest període.¹¹

L'escenari fou totalment diferent a les ciutats industrialitzades, a les Canàries, a l'arxipèlag balear i a les províncies costaneres del llevant peninsular, on l'auge econòmic havia reforçat i estès els atractius d'aquests territoris que, majoritàriament, tingueren un saldo immigratori net entre 1961 i 1970. Els territoris de la Mediterrània i l'arxipèlag canari es sumaren progressivament des de 1950 a l'àrea d'atracció migratòria interna i,

⁸ BETH RADCLIFF, P. (2018): *op. cit.*, pàg. 303.

⁹ *Loc. cit.*

¹⁰ BERNABÉ MAESTRE, J.M.; ALBERTOS PUEBLA, J.M. (1986): «Migraciones interiores en España». *Cuadernos de Geografía*, núm. 39-40, pàg. 186.

¹¹ NADAL OLLER, J. (1984): *op. cit.*, pàg. 235.

en conseqüència, l'Espanya agrària de l'interior i del sud peninsular es buidava en favor de les grans ciutats industrials i de les províncies de parla catalana, on imperava l'auge del sector de serveis.¹²

Però, la intensificació dels moviments de població dins les fronteres de l'Estat espanyol es veié frenada de manera sobtada per l'esclat de la crisi del petroli de 1973. Tot i semblar un fenomen de caràcter internacional amb escassa repercussió en els desplaçaments migratoris interiors, la contracció econòmica que afectà als països europeus es traduí en una baixada dels ingressos del turisme a Espanya, així com també en una davallada de les exportacions, donant pas a un extraordinari dèficit de la balança comercial. Aquesta vegada, l'atur s'estengué més enllà del sector primari i va arribar a les noves economies emergents: la indústria i els sector de serveis. Per consegüent, moltes de les destinacions industrials tradicionals i turístiques perderen capacitat d'atracció i en alguns casos es convertiren en expulsors netes de població.¹³

La despoblació del sud peninsular: el cas de la conca minera de Puertollano i el camp andalús

Malgrat la importància de l'augment en l'emigració interior cap a les zones més pròsperes d'Espanya, un dels aspectes més interessants que caracteritzaren les onades d'aquest període i que no és freqüent en les migracions interiors de pre-guerra és la incorporació de les regions del sud peninsular –Extramadura, Castella-La Manxa i, sobretot, Andalusia– que actuaren com a grans emissores de població.¹⁴ La immigració castellanomanxega i andalusa que va arribar a Consell durant la dècada de 1960 fou tan gran –sobretot la procedent de Puertollano– que he considerat oportú destinar un apartat a l'emigració massiva protagonitzada per els habitants del sud peninsular durant aquest període i, en especial, a la conca minera d'aquesta localitat meridional de Ciudad Real.

Després d'una llarga i dura postguerra, el món regional sud-estatal dels anys cinquanta es presentava com un escenari crític que no aconseguia recuperar-se, immers com la resta d'Espanya, en una economia autàrquica i aïllada que perseguia un auto-abastiment del tot impossible per la inexistència d'una xarxa industrial sòlida i la manca de mecanització de l'agricultura extensiva. Així i tot, alguns enclavaments molt localitzats com ara la conca minera de Puertollano esdevingueren llocs d'una

¹² *Íbid.*, pàg. 232.

¹³ RÓDENAS CALATAYUD, C. (1994): «Migraciones interregionales en España (1960-1989): cambios y barreras». *Revista de Economía Aplicada*, vol. 2, núm. 4, pàg. 16-17.

¹⁴ SILVESTRE RODRÍGUEZ, J. (2010): *op. cit.*, pàg. 124.

efervescència econòmica increïble per la forta activitat industrial, en contraposició a la decadència present en els grans camps cerealístics i de pastura de l'interior i el sud peninsular. La producció de carbó d'hulla i pissarra fou important fins ben entrada la dècada de 1950. De fet, el 1952 s'obrí una central tèrmica que va fomentar ambdues explotacions i es donaren els anys daurats de la mineria a la zona. Emperò, en les acaballes de la dècada es posaren de manifest els primers indicis d'una crisi productiva que s'acabaria per consolidar entre 1960 i 1962, imbuïda per l'esgotament en l'extracció de pissarres i la substitució del carbó mineral per gasoil en el funcionament de la central elèctrica de Puertollano. Tot plegat, va provocar l'enfonsament de la indústria del carbó que, ràpidament, es va reflectir en unes elevades taxes d'atur i en l'inici de la intensificació de les cadenes migratòries¹⁵ que es dirigiren cap a altres zones mineres on hi havia una mancança important de mà d'obra en aquest sector, com era el cas de les explotacions del Raiguer de Mallorca.¹⁶

Pel que fa a Andalusia, l'estancament econòmic que s'havia anat coent des de principis de segle es sumà a un fort creixement de la població rural.¹⁷ Amb tot, la complicada conjunció demogràfica i econòmica va propiciar un èxode rural que minvà els índexs de població de la regió. Tant que, entre 1950 i 1975, abandonaren Andalusia prop de 1.751.000 persones d'un total de 6 milions que l'habitaven, a un ritme aproximat d'uns 100.000 efectius anuals i essent les províncies més afectades per el fenomen de despoblació: Jaén, Granada i Còrdova.¹⁸ Si bé, els primers emigrants andalusos es dirigiren cap als nuclis industrialitzats del País Basc, Madrid i, en especial, Catalunya; en els seixanta s'afegiren com a destinacions preferides els litorals, on havia esclatat el *boom* turístic i de la construcció.¹⁹ El desolador panorama del camp andalús va provocar que l'emigració afectés de manera general a tots els sectors de la població rural, sense gaire distincions socials. Així, la forta petjada que va deixar l'emigració massiva a la regió va quedar palès dins la cultura popular en forma d'anècdotes i en centenars de milers de vivències personals que han estat recollides en diversos estudis, com ara la següent:

¹⁵ Mecanisme de relacions humanes creat a l'empar dels fluxos migratoris. Té la seva base en la transferència d'informació i en la creació de xarxes de recolzament que ofereixen a l'immigrant els seus familiars, amics o altres membres de la comunitat d'origen que ja han arribat al lloc d'acollida.

¹⁶ CAÑIZARES RUÍZ, M. C. (2000): «Cambios recientes y efectos espaciales de la actividad minera en Puertollano (Ciudad Real)», *Ería: Revista cuatrimestral de geografía*, núm. 52, pàg. 164.

¹⁷ NIETO CALMAESTRA, J.A.; EGEA JIMÉNEZ, C. (2005): «La dinámica demográfica en Andalucía en el último cuarto del siglo XX». *Cuadernos Geográficos*, vol. 36, núm. 1, pàg. 129.

¹⁸ Instituto de Estadística de Andalucía, (1999): *Un siglo de demografía en Andalucía. La población desde 1900*, IEA, Sevilla, pàg. 58.

¹⁹ *Loc. cit.*

«Uno fue a Córdoba a arreglar los papeles para emigrar. En la oficina le dijeron que faltaba la firma del alcalde de su pueblo. Salió de la oficina y a los cinco minutos volvió con el papel firmado. El funcionario le pregunto qué cómo había tenido tiempo de ir y volver. El hombre le contestó que no le había hecho falta que *el alcalde también estaba en la cola.*»²⁰

MALLORCA: LLOC D'ATRACCIÓ MIGRATÒRIA

De l'emigració a la immigració

De la mateixa manera que a la resta de l'Estat, l'esclat de la guerra també es va reflectir a Mallorca en una frenada sobtada de la lleugera immigració que havia anat arribant a principis de la dècada de 1930 gràcies a l'increment de la primera activitat turística. Però, pel que fa a l'impacte econòmic cal destacar que de les quatre illes, Mallorca fou la més beneficiada dins el context bèl·lic perquè el sector primari –preponderant dins l'economia illenca– no decaigué. Per la seva banda, la indústria del calçat es va intensificar a causa de l'elevada demanda del producte entre les tropes de l'exèrcit revoltat, ja que la fabricació de sabates al llevant peninsular havia quedat en mans republicanes i el calçat mallorquí esdevingué crucial en el subministrament de la zona nacional.²¹

Emperò, una vegada acabat el conflicte bèl·lic, el curt però intens període de postguerra es presentaria com un dels moments més difícils de la història recent de Mallorca: l'autarquia va afectar a una economia illenca que depenia directament del comerç exterior i a una indústria poc desenvolupada i escassament protegida pel franquisme. L'agricultura també es veié afectada perquè els preus foren directament controlats des de l'òrbita estatal i la ramaderia va patir les conseqüències de la manca de productes bàsics. A més a més, el racionament va empènyer a bona part de la població a participar en l'activitat contrabandista i en l'estraperlo per a poder sobreviure. Llavors, la difícil conjunció socioeconòmica va provocar la caiguda de la capacitat adquisitiva dels mallorquins i el nivell de vida es va enfonsar.²² Malgrat aquest context de depressió econòmica, les Illes Balears presentaren un saldo migratori positiu del 0,37% entre 1941

²⁰GONZÁLEZ TEMPRANO, A. (1975): «Crecimiento económico y movimientos migratorios en España». *Revista de economía política*, núm. 69, pàg. 27.

²¹ MOLINA DE DIOS, R. (2004): «Les transformacions econòmiques fins l'arribada del turisme de masses». Dins BELENGUER, E., (2004), *Història de les Illes Balears, Volum III*, Edicions 62, Barcelona, pàg 344.

²² *Loc. cit.*

i 1945 i lleugerament negatiu entre 1946 i 1955.²³ Tanmateix, a partir de 1945 hi hagué una transformació que s'allargaria fins a la crisi del petroli de 1973 i produiria un canvi radical en l'escenari econòmic illenc. D'aquesta manera, durant els anys cinquanta, el model de desenvolupament industrial tingué força abastament per dominar el creixement econòmic –liderat per la producció del calçat i la mineria–, però també fou important la inversió en la construcció i, en menor mesura, l'agricultura. Tot plegat, es va traduir en una arribada important de mà d'obra procedent de la Península.²⁴

Com a resultat de l'inici d'aquesta transformació es començà a invertir la tendència migratòria que havia imperat a l'arxipèlag des de feia dècades: l'emigració tendí a reduir-se per donar pas a un lleuger creixement de la immigració, que no es va consolidar fins a finals de la dècada de 1950. Algunes dades aporten informació al respecte: entre 1951 i 1955 Mallorca encara registrava trenta cinc municipis amb un saldo migratori negatiu i, únicament a 17 pobles era positiu.²⁵ Per tant, es pot deduir que al llarg de la dècada de 1940 i principis de 1950 amb la relaxació de l'autarquia, el principal atractiu migratori a Mallorca, malgrat tot, fou l'agricultura i la construcció. A mode d'exemple, durant aquests anys es realitzaren a l'illa obres públiques a balquena que requeriren una gran quantitat de mà d'obra que no es podia completar amb els mallorquins. Això, va fer que augmentés la immigració peninsular a Mallorca. Si ens atenem a l'informe de 1953, realitzat per la Comissió d'Hisenda de la Diputació Provincial de Balears, ja es feia evident la presència d'un fort component immigratori que procedia principalment d'Andalusia i de la costa lleuantina –País Valencià i Múrcia. Encara que no s'hi fa menció al turisme com a factor d'atracció, gràcies a la dinàmica migratòria del moment i en consonància a l'enlairament de l'economia, ja es preveia un augment de la població mallorquina nascuda a la Península en els anys següents.²⁶ Tot i això, respecte a les dues dècades posteriors, el creixement de la immigració peninsular al conjunt de l'arxipèlag no fou gaire significatiu, atès que cap a 1940 aquest col·lectiu representava el 6,53% –26.609 persones– de la població illenca, mentre que deu anys més

²³ NADAL OLLER, J. (1984): *op. cit.*, pàg. 232.

²⁴ MANERA ERBINA C. P. (2011): «Història del creixement econòmic a Mallorca, 1700-2000». *Anuari de la Societat Catalana d'Economia*, vol. 19, pàg. 81-82.

²⁵ SALVÀ TOMÀS, P. (2005): «Les illes del turisme de masses com un espai de cridada per a immigrants d'altres comunitats autònomes espanyoles». Dins SERRA BUSQUETS, S. i PONS BOSCH, J., (2005), *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*, Universitat de les Illes Balears, Palma, pàg. 32.

²⁶ MARIMON RIUTORT, A. (2015): «Dels murcians als andalusos. La immigració peninsular a les Illes Balears (1930-1980)» *Cercles. Revista d'Història Cultural*, núm 18, pàg. 85.

tard, el 1950, sols s'havia incrementat en un 1,41% i conformaven aquest grup unes 33.546 persones.²⁷

La irrupció del turisme de masses i la intensificació de la immigració peninsular

El sector secundari i l'agricultura anaren perdent la força suficient per liderar la transformació econòmica iniciada la dècada anterior i l'esclat del turisme de masses en els anys seixanta va anar eclipsant la indústria mallorquina i acabà per convertir-se en el pioner del canvi. De manera molt ràpida i brusquera, la inversió d'empresaris i l'impuls de la construcció hotelera convertiren Mallorca en el destí turístic de la Mediterrània per excel·lència. Però això, no hauria estat possible sense la indústria de *los forasteros*.²⁸ A partir de la segona meitat de la dècada de 1950 es va fer evident la necessitat de mà d'obra en el sector de la construcció i també en els serveis, de forma que Mallorca va començar a ser un dels destins laboral preferits entre els treballadors peninsulars que volgueren millorar les seves condicions de feina i el nivell de vida.²⁹ Així, des de 1955 es va intensificar la immigració: les Illes Balears i, en especial Mallorca, es convertiren en un lloc d'atracció migratòria i durant tota la dècada següent es donà una continuada i massiva arribada de peninsulars. Tot i això, és important tenir en compte que l'emigració mallorquina es va continuar produint, encara que en menor mesura i eclipsada pels elevats índexs d'immigració.³⁰ Endemés durant aquest període es posà de manifest la inversió de les rutes migratòries i els treballadors procedents dels territoris meridionals de la Península lideraren aquesta nova onada en detriment dels murcians.³¹

Encara que el *boom* del turisme i la construcció esdevinguessin els pioners de la transformació econòmica illenca i eclipsessin les demés activitats laborals entre els immigrants peninsulars, s'ha de dir que durant els anys seixanta a les zones de l'interior es seguiren desenvolupant tasques agràries i industrials que també actuaren com a atractiu immigratori, fins al punt que en la comarca del Raiguer l'increment de peninsulars al llarg d'aquest període es degué, en bona part, per la bonança en la producció de calçat i en l'extracció de lignit a les mines.³² Així doncs, el repartiment de la immigració peninsular

²⁷ SALVÀ TOMÀS, P. (2005): *op. cit.*, pàg. 37.

²⁸ MANERA ERBINA C. P. (2011): *op. cit.*, pàg. 82.

²⁹ VIVES REUS, A. (2005): «VI. El Fomento del Turismo de Mallorca durante el primer *boom* turístico (1960-1973)», *Historia del Fomento del Turismo de Mallorca (1905-2005)*, Fundació Turística i Cultural de les Illes Balears, Palma, pàg. 245.

³⁰ CAMPILLO ILLAN, M. (1995): «Emigració i immigració a Inca (1900-1991). Les fonts utilitzades i el seu tractament», *Estudis Baleàrics*, núm. 51, pàg. 173.

³¹ SALVÀ TOMÀS, P. (2005): *op. cit.*, pàg. 31.

³² PONS, J.; BIBILONI, A. (2004): «El mercat de treball a la indústria del calçat a Mallorca (1900-1970). El cas de Lloseta» *Estudis Baleàrics*, núm. 78-79, pàg. 142.

entre diversos sectors econòmics vingué donada perquè entre 1950 i 1973 la població mallorquina es presentava amb uns elevats índexs d'envelliment i esdevenia incapaç d'ocupar la gran quantitat de llocs de feina que havien sortit. Per això, la mà d'obra immigrada va ocupar molts dels nous llocs laborals que sortiren indistintament del sector, tot i que amb certes preferències cap a la indústria i els serveis.³³ Emperò, el retrocés provocat per la crisi de 1973 no tant sols deixà entreveure una davallada en els saldos migratoris, sinó que al conjunt de l'arxipèlag balear, entre 1971 i 1975 va arribar a ser negatiu, caient a xifres pròpies de finals dels anys quaranta.³⁴

No obstant això, al llarg de la dècada de 1960, les Illes Balears experimentaren els anys daurats del turisme de masses, però també patiren grans canvis socials, econòmics i culturals que transformaren la societat illenca. En primer lloc, podem destacar que el turisme va jugar un factor clau en l'alliberament de la política i, en part, també ideològic. A més a més, en aquests moments es va produir l'entrada de la dona en el mercat laboral, un fet que afavorí la intensificació de la immigració peninsular femenina. A tot això, també s'hi ha de sumar l'accés més generalitzat a un mercat de consum que va representar unes millores econòmiques que es traduïren en un augment del benestar social. Però, si alguna cosa va ser ràpidament percebuda entre la societat mallorquina fou la simbiosi auge econòmic-immigració, que es va reflectir en la pèrdua progressiva dels trets particulars de la cultura pròpia a través d'un procés d'aculturació provocat pel contacte entre turistes, immigrants peninsulars i població autòctona.³⁵

Relació entre el perfil i la distribució dels peninsulars

Per entendre qui compon aquesta immigració cal destacar el perfil dels nouvinguts que protagonitzaren les onades migratòries. Abans de res, s'han de distingir dos tipus d'immigrants en el període de 1950 i 1973. Per una banda, observem que els primers peninsulars arribats durant la postguerra i al llarg de la dècada dels cinquanta estan conformats, majoritàriament, per grups analfabets i es dediquen, sobretot, a l'agricultura com a jornalers, a la construcció com a peons i, en el cas de les dones, en el sector de serveis domèstics.³⁶ Ara bé, no es poden englobar com un grup homogeni, atès que també hi ha algunes excepcions. A la Part Forana, durant els anys cinquanta ja es posaren de manifest els efectes de la immigració peninsular, al mateix temps que es deixava

³³ SERRA, S. *et al.*, (1995): «Mallorca: de l'emigració a la immigració», *Estudis Baleàrics*, núm. 51, pàg. 143.

³⁴ NADAL OLLER J. (1984): *op. cit.*, pàg. 232.

³⁵ VIVES REUS, A. (2005): *op. cit.*, pàg. 246.

³⁶ MARIMON RIUTORT, A. (2015): *op. cit.*, pàg. 85.

entreveure la diversitat en els perfils d'aquest col·lectiu. Per exemple, al municipi costaner de Pollença es pot observar que cap a 1950 estaven empadronats 338 peninsulars, una xifra que suposava el 4,3% de la població total. Un nombre que passava desapercebut, però que estava compost, majoritàriament, per militars, familiars d'alts càrrecs de l'exèrcit i personal especialitzat.³⁷ Un fet que desentona amb el perfil d'immigrant anteriorment explicat, però que no és gens estrany si tenim en compte que en el Port de Pollença s'hi ubicava la base d'hidroavions de l'exèrcit. Tot i això, si que és cert que els demés immigrants peninsulars es dedicaven a l'agricultura i a la construcció, mentre que el sector de serveis encara quedava reduït a nou peninsulars.³⁸ En els pobles del Raiguer, la forta empremta de la indústria del calçat i l'activitat minera es sumaren com a atractiu immigratori durant els cinquanta: a Inca el 1955, un 11,1% de la població era d'origen peninsular, la majoria procedents d'Andalusia i quasi la meitat, el 40%, es dedicava a la fabricació del calçat, mentre que únicament el 17% treballava en el camp i un 7% ho feia a la mina.³⁹ En canvi, a Lloseta la mineria era l'activitat econòmica del 42% dels peninsulars que arribaren a 1930 i cresqué fins a un 77% entre la població peninsular registrada el 1970,⁴⁰ mentre que la indústria del calçat passà a ser l'activitat predominant entre les dones nascudes a la Península que treballaven com a ripuntadores.⁴¹ Així doncs, no es pot establir un perfil homogeni de l'immigrant peninsular arribat a Mallorca en aquests anys, solament es poden dibuixar algunes generalitzacions que canvien depenent del sexe, l'edat, la zona on s'estableix i l'activitat laboral que realitza.

Altrament, a partir de 1960 i fins a 1973 s'intensificaren els fluxos migratoris, però ara el principal atractiu passà a ser el turisme. Això, va fer variar les característiques dels immigrants de la dècada anterior. Mentre que els peninsulars arribats en els cinquanta conformaven, en la seva majoria, desplaçaments familiars de caràcter definitiu, tot i que no arribaren tots els individus de la unitat domèstica de cop;⁴² els que arribaren durant els primers anys dels seixanta es decantaren per una immigració temporal, impulsada per la temporada turística. Un contingent important de peninsulars vivien a l'illa només durant els mesos d'estiu o bé, en els moments més intensos en la construcció d'edificacions

³⁷ SALAS VIVES, P. (2011): *Història de Pollença. Segle xx*, Ajuntament de Pollença, Pollença, pàg. 836.

³⁸ *Loc. cit.*

³⁹ CAMPILLO ILLAN, M. (1995): *op. cit.*, pàg. 176.

⁴⁰ PONS, J.; BIBILONI, A. (2004): *op. cit.*, pàg. 146.

⁴¹ *Ibid.*, pàg. 147.

⁴² CAMPILLO ILLAN, M (1995): *op. cit.*, pàg. 177.

costaneres. Tot i això, durant aquesta dècada es va acabar per incrementar la immigració definitiva arran dels treballadors temporals que portaven les seves famílies.⁴³

Tot plegat, no és gaire sorprenent que a partir de 1960 els municipis costaners com ara Palma, Andratx, Son Servera, Capdepera, Calvià o Pollença augmentessin les xifres d'immigració peninsular.⁴⁴ Així, cap al 1960, la població d'origen peninsular resident a Pollença es va incrementar fort ferm i va arribar a les 811 persones, que suposaven el deu per cent de la població local. Pràcticament la meitat eren procedents d'Andalusia i la majoria d'ells es dedicaven al sector de serveis, vinculat directament al turisme.⁴⁵ Malgrat l'enlairament de la indústria turística en els municipis costaners de Mallorca, la comarca del Raiguer no experimentà cap davallada de la immigració. Tot el contrari, s'incrementà l'arribada de peninsulars durant aquesta dècada, atrets per la continuïtat de l'auge miner i sabater –indústries que no defalliren fins a començaments de la dècada de 1980.⁴⁶

LA IMMIGRACIÓ PENINSULAR A CONSELL

El municipi a mitjan segle xx: geografia, demografia i economia.

El municipi mallorquí de Consell es troba situat a la comarca del Raiguer, als peus de la Serra de Tramuntana i limita amb els pobles d'Alaró, Santa Maria del Camí, Santa Eugènia, Sencelles i Binissalem. A diferència d'altres municipis pròxims com puguin ser Alaró, Binissalem o Sencelles, a Consell només hi trobem un únic nucli poblacional, la mateixa vila, situada sobre un turó. Així i tot, als afores són d'especial rellevància per entendre el fenomen immigratori el grapat de cases de Son Uiet, al costat de les vies del tren i el conjunt d'habitatges de la zona de Son Pontiró.⁴⁷

El fet d'estar situat a mitjan lloc en les connexions entre Palma i Alcúdia, però també al bell mig entre el Pla de Mallorca i la Serra de Tramuntana ha propiciat que al llarg de la història hagi estat ben comunicat i, en conseqüència, hagi esdevingut una zona d'aturada en les rutes migratòries interiors de la Mallorca pagesa. El camí de Muntanya, que travessa bona part del Pla de Mallorca –des de la marina de Lluçmajor fins al clot d'Almadrà–, esdevingué una ruta de pas en la transhumància bovina i ovina de la Part Forana fins a les primeres dècades del segle passat. Un dels llocs més freqüents per a la realització de parades en el seu pas per Consell eren les possessions de Son Pontiró i Son

⁴³ MARIMON RIUTORT, A. (2015): *op. cit.*, pàg. 88.

⁴⁴ *Ibid.*, pàg. 90.

⁴⁵ SALAS VIVES, P. (2011): *op. cit.*, pàg. 836.

⁴⁶ PONS, J.; BIBILONI, A. (2004): *op. cit.*, pàg. 142.

⁴⁷ CAMPINS LLEBRÉS, B. *et al.*, (2000): *Guia dels pobles de Mallorca: Consell*. Consell Insular de Mallorca, Col·lecció Última Hora, Palma, pàg. 6.

Corcó. No obstant això, si per alguna via es caracteritza el municipi és per la carretera Palma-Port d'Alcúdia, al voltant de la qual s'hi erigeix la vila.⁴⁸ Arribats a aquest punt, seria un error desglossar la geografia del municipi sense fer esment a l'estació. La bona localització geogràfica en la qual s'aixeca el poble es veié reforçada en l'aspecte de les comunicacions per la inauguració de la primera línia ferroviària el 1875, que unia Palma i el municipi d'Inca i incloïa una aturada compartida entre Alaró i Consell.⁴⁹

Pel que fa a als aspectes demogràfics, s'ha de tenir en compte l'evolució que prengué el municipi en aquest sentit des de la seva emancipació. El 29 de juny de 1925 el llogaret de Consell, que fins aleshores depenia administrativament de la vila d'Alaró, es va independitzar i es constituí el primer Ajuntament després d'un complex procés de segregació, iniciat el 1922 per Antoni Barceló García de Paredes –de Son Manyes. Les dades demogràfiques dels primers padrons municipals mostren que tan sols constava de 1.600 habitants, fet que va complicar el procés emancipador.⁵⁰ Malgrat l'escassa població que residia a Consell cap a 1925, durant el primer quinquenni de vida municipal els nivells de població ascendiren fins arribar als 1.807 habitants el 1930. Emperò, la dècada següent, estigué marcada per una nova davallada de la població, ja que els padrons municipals de 1940 indiquen un total de 1.649 habitants. La pèrdua de població d'aquests anys vingué donada per l'impacte de la Guerra Civil. Durant els tres anys que va durar el conflicte bèl·lic es mobilitzaren una quantitat important d'homes consellers en edat de casar-se o bé, recent casats i tot d'una es va traduir en una important disminució de la natalitat. Si tenim en compte que en el front de guerra tan sols va morir un conseller i que, a conseqüència de la repressió franquista foren empresonats una trentena de veïnats del municipi i altres cinc foren assassinats, es fa evident que l'impacte de la guerra fou més significatiu per la pèrdua d'efectius a causa la caiguda extraordinària de la natalitat que per la mortalitat catastròfica provocada per el conflicte bèl·lic. La caiguda en la mitjana anual de naixements fou del tot sorprenent i va passar de 37 a 23,5 una vegada esclatà la guerra.⁵¹ A aquest trist escenari demogràfic, també s'hi han de sumar unes tasses d'emigració prou importants.⁵²

⁴⁸ *Ibid.*, pàg. 32.

⁴⁹ *Ibid.*, pàg. 33.

⁵⁰ VILLALONGA VIDAL, A. J. (2000): «Consell: de llogaret a municipi». *Festes de Sant Bartomeu 2001*, pàg. 7.

⁵¹ SANTANA MORRO, M. (1995): *La Guerra Civil a Consell. Les penes de mort*. Edicions Documenta Balear i Universitat de les Illes Balears, Palma, pàg. 85

⁵² CAMPINS LLEBRÉS, B. *et al.*, (2000): *op. cit.*, pàg. 11.

Com a la majoria de pobles de Mallorca, la crisi demogràfica i social va assolar Consell durant la guerra i els primers anys de la postguerra, però la mala conjuntura es va caracteritzar per ser relativament breu. Extraordinàriament, la dècada següent a la Guerra Civil es va produir un augment de la població i el 1950 s'arribà a un total de 1.857 habitants,⁵³ superant així, la població registrada el 1930. Curiosament, el creixement demogràfic inesperat dels anys quaranta no es va donar a tota la Part Forana, on la caiguda de la natalitat i l'envelliment de la població, sumats als elevats índexs d'emigració dibuixaren un panorama desolador. A Consell, com a altres indrets del Raiguer, el creixement de població vingué lligat a l'auge econòmic per l'enlairament de la producció de l'espardenya i l'expansió de l'activitat minera a Alaró.⁵⁴

L'economia va jugar un paper clau en el canvi demogràfic i social de Consell durant la primera meitat del segle passat. A principis de la centúria, la principal activitat econòmica era l'agricultura, de la qual hi vivien directament un 64,5% dels homes i un 4,7% de les dones del poble, tot i que la majoria eren jornalers sense terra.⁵⁵ Però, durant el primer terç del segle XX es va començar a consolidar la indústria local, generalment composta per la fabricació de l'espardenya i la presència de tallers dedicats a la realització de trinxets. De fet, el sector del calçat –amb més força l'espardenya que la sabata– fou l'encarregat d'impulsar el procés d'industrialització a Consell. Amb tot, l'empenta a aquesta indústria va actuar com una alternativa a la feina del camp en una població eminentment agrària. Al mateix temps, aparegueren les primeres manifestacions d'una classe obrera municipal que acabava de néixer i que es materialitzà amb una primera agrupació, *El Fruto del Trabajo*, creada el 1926.⁵⁶ No obstant això, la forta activitat de la indústria espardenyera, iniciada el 1905 de la mà de Joan Isern Pol –Daltes– amb l'obertura del primer taller, entrà en decadència entorn al 1950. L'aparició de nous tipus de calçat més econòmics va acabar per enfonsar l'espardenya local. Així, la indústria del calçat de pell, que havia començat a desenvolupar-se al poble durant la dècada de 1920, prengué força i es va convertir en la indústria pionera del sector secundari municipal fins a principis de la dècada de 1980.⁵⁷ D'aquesta manera, es poden esmentar algunes fàbriques de sabates que durant els anys cinquanta, seixanta i setanta desenvoluparen una forta activitat manufacturera, totes elles conegudes entre la població local pel malnom

⁵³ AMC, Lligall 96: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions, 1942-1958.

⁵⁴ CAMPINS LLEBRÉS, B. *et al.*, (2000): *op. cit.*, pàg. 11.

⁵⁵ SANTANA MORRO, M. (1995): *op. cit.*, pàg. 15.

⁵⁶ *Ibid.*, pàg. 24.

⁵⁷ CAMPINS LLEBRÉS, B. *et al.*, (2000): *op. cit.*, pàg. 20.

dels propietaris: can Pampó, can Culgròs, can Rumbet, can Felet, cas Txeco i, posteriorment, can Pintores. D'altra banda, i relacionat amb la indústria sabatera municipal, no es pot obviar la gran importància que tingué la fàbrica Gomas Pol, S.A., popularment coneguda com can Perico Torrer. Fou oberta el 1927 per Pere Pol Ripoll – Torrer–, el qual després de la Guerra Civil es decidí per abandonar la producció tradicional d'espardenyes i dedicar-se a la fabricació de soles de sabata amb cautxú. Pionera en aquesta tècnica, la fàbrica Gomas Pol, S.A. va condicionar la vida econòmica municipal durant tota la segona meitat del segle XX i produí soles i demés peces de goma fins al 2005.⁵⁸

No obstant això, la mineria també va esdevenir d'especial importància en el context econòmic local durant la primera meitat del segle XX i es mantingué en auge fins ben entrada la dècada dels vuitanta. Fa prop de dos-cents anys, un català de nom Ramonet va descobrir que les terres convergents entre Alaró, Consell i Binissalem amagaven grans quantitats de carbó i es va decidir a mal explotar un pou que ell mateix havia excavat a la finca de Son Perot. Malgrat tot, no fou fins a la dècada de 1920 quan Narciso Bofill, un enginyer de mines català, va obrir les explotacions de can Cabrit i Bellveure. Ràpidament, les mines d'Alaró començaren a ser de renom i el conseller Andreu Isern adquirí la de can Cabrit el 1943 i, quatre anys més tard, es va apoderar de les de Binissalem. La mina de can Cabrit, enclavada a poca distància de la partió de terme amb Consell, passà a anomenar-se Minas Isern i va condicionar la vida social i econòmica d'ambdós municipis des de la seva obertura.⁵⁹ La mineria havia esdevingut un sector fonamental durant els anys de l'autarquia com a mostra de l'autosuficiència del règim i la febre del lignit aviat es posà de manifest a Mallorca, on les explotacions mineres d'Alaró es convertiren en les més importants de l'illa, juntament amb les de Lloseta, Selva i Sineu.⁶⁰

Així doncs, a principis de la dècada de 1950 el suculent escenari socioeconòmic de Consell va propiciar un lleuger creixement vegetatiu de la població autòctona,⁶¹ però també va afavorir l'arribada dels primers immigrants procedents de la Península que cercaven millores en les condicions laborals i una major qualitat de vida. En conseqüència, entre el 1950 i el 1973, Consell va experimentar el zenit de la immigració

⁵⁸ *Ibid.*, pàg. 22.

⁵⁹ SASTRE RAYÓ, G.; ORDINAS MARÍ, A. (1979): *Alaró. Aspectes històrics, costums i tradicions*. Edicions Cort, Palma, pàg. 189.

⁶⁰ CORADO GUERRERO, M. A. (2020): «La recerca minera de lignit mallorquí pel Centre de Treball d'Alaró a Inca (1956-1960)». *XXI Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pàg. 204.

⁶¹ CAMPINS LLEBRÉS, B. *et al.*, (2000): *op. cit.*, pàg. 11.

peninsular i de la mateixa manera que a la resta de Mallorca, es va caracteritzar per la participació de dues onades diferents d'efectius peninsulars. A nivell local, en un primer moment, foren els murcians i els valencians els que encetaren la pauta immigratòria durant els anys cinquanta, mentre que durant el decenni de 1960 els castellanomanxecs i andalusos foren els protagonistes de la segona onada.

La primera onada (1950-1960): els murcians i els valencians.

Els immigrants que encapçalaren l'increment d'immigració peninsular a Consell foren els que arribaren de Múrcia i, en menor mesura de València, atrets per la necessitat de mà d'obra a la mina d'Alaró, però també per les diferències en els salaris del camp mallorquí respecte als del camp del llevant peninsular. Segons les dades que proporcionen els padrons compresos entre 1940 i 1945 –dels quals sols es conserven els annexos–, només consten dues famílies d'origen peninsular al municipi.⁶² Per tant, no es pot evidenciar que fossin les úniques persones de la Península o si pel contrari, n'hi havia més. Però, al padró municipal de 1950 –que es conserva sencer– hi trobem inscrites 56 persones d'origen peninsular, una xifra que gairebé es duplica el 1955, any en que se'n comptabilitzen 101.⁶³ La majoria d'ells procedeixen de Múrcia i València, encara que també hi havia immigrants procedents d'Almeria, Jaén i Tarragona, tot i que representen un grup minoritari, gairebé esporàdic. Paradoxalment, i malgrat les extraordinàries xifres d'immigració que presenta el municipi respecte la dècada anterior, entre 1950 i 1960 Consell perd població i passa de 1.857 habitants a 1.770, respectivament.⁶⁴ La caiguda d'habitants es degué per la importància de l'emigració interior de mallorquins que coexistia amb la immigració peninsular i es va reflectir a nivell local en la pèrdua d'un 4,74% de la població municipal. L'emigració de consellers es va donar fruit de la conjuntura del moment: els factors d'expulsió –la decadència de l'espardenya, la crisi de l'activitat agrària tradicional i l'ocupació per part dels peninsulars d'altres llocs de feina fora de la mina– es sumaren als d'atracció –l'esclat del *boom* turístic i l'augment dels salaris en el sector de serveis. Aleshores, molts de veïnats de Consell emigraren, sobretot, a Palma i a les zones costaneres on l'auge del turisme era evident i els va permetre millorar les seves condicions de feina.⁶⁵ L'arribada de la primera onada d'immigrants va alleugerir la caiguda demogràfica provocada per l'emigració local: tot i que una gran quantitat de

⁶² AMC, Lligall 96: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions, 1942-1958

⁶³ *Íd.*

⁶⁴ *Íd.*

⁶⁵ CAMPINS LLEBRÉS, B. *et al.*, (2000): *op. cit.*, pàg. 11.

peninsulars arribats durant aquesta dècada foren treballadors temporals, les famílies immigrants empadronades al municipi conformaven nuclis nombrosos i, en la majoria dels casos superaven els quatre fills per dona.

Però, l'arribada dels primers peninsulars no es pot reduir a un mer anàlisi demogràfic, sinó que és d'especial rellevància per entendre el fenomen migratori al complet analitzar el procés d'assentament. L'ocupació de les cases de dins la vila per part dels habitants locals i la reticència dels consellers a llogar les cases als nousvinguts va fer que la majoria d'ells es distribuïssin per les zones perifèriques del poble. Així, no és gaire sorprenent trobar nuclis de població peninsular a les zones més allunyades del centre de la vila i, fins i tot, fora del casc urbà. En l'anomenat Raval hi vivien 14 immigrants⁶⁶ i a les cases de Son Uiet hi residien 18 peninsulars, dels quals tots els homes es dedicaven a l'activitat minera.⁶⁷ Una altra zona a fora vila que esdevingué un nucli poblacional per a immigrants de la Península fou Son Pontiró, on hi residien 13 peninsulars –tots miners i les seves famílies.⁶⁸ La resta d'aquests primers immigrants es repartiren per altres zones del nucli urbà, però sempre a les cases més allunyades del centre i en les condicions més precàries que eren les que els consellers no volien per viure.⁶⁹

No obstant això, en els padrons també s'hi observen les cadenes migratòries del moment i es poden sobreentendre les condicions de vida dels immigrants una vegada havien arribat al municipi. La dificultat per arrendar cases va empènyer als nousvinguts a aglutinar-se en els habitatges que podien aconseguir, de manera que al mateix temps que s'intensificaven les cadenes migratòries, s'incrementaven les infaustes condicions de vida per la falta d'espai. A més a més, les nefastes circumstàncies en que es trobaven les cases que podien adquirir, sovint molt antigues i en estat ruïnoses, tampoc no ajudaven a millorar les qualitats d'assentament. Per entendre-ho millor, cal posar un exemple: cap a 1950 hi ha constància de l'existència d'un habitatge localitzat al carrer Alcúdia, número 105, on s'hi acumulaven tres nuclis familiars que, alhora, componien una família de caràcter extens –una mare i els seus dos fills, la germana d'aquesta primera, el seu espòs i sis fills. Per si fos poc, el 1955 s'hi afegiren el cunyat de la primera dona amb la seva esposa i tres fills. En total arribaren a residir en la mateixa casa 16 individus de tres nuclis familiars diferents.⁷⁰

⁶⁶ AMC, Lligall 96: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions, 1942-1958.

⁶⁷ *Íd.*

⁶⁸ *Íd.*

⁶⁹ *Íd.*

⁷⁰ *Íd.*

Ara bé, la majoria dels murcians i valencians que arribaren a Consell en els anys cinquanta com a treballadors temporals i, fins i tot, moltes de les famílies nombroses deixaren el municipi durant la dècada dels setanta i vuitanta. La crisi de l'activitat minera i l'enfonsament del camp mallorquí deixaren bona part d'aquests treballadors sense feina. Al trist escenari s'hi sumaren les conseqüències que tingué la crisi de 1973 en la indústria turística i en la construcció, fet que els va dificultar trobar feina en aquest sector. Així, no és gens estrany que cap a l'any 2000 només componguessin el col·lectiu murcià 12 persones⁷¹ i altres 22 fossin nascudes al País Valencià.⁷²

La segona onada (1960-1973): l'arribada massiva de castellanomanxecs i andalusos.

La primera onada d'immigrants peninsulars tingué un impacte demogràfic important i va ajudar a mitigar el xoc de l'emigració local, però la segona onada fou encara més nombrosa i les seves repercussions més importants que l'anterior perquè es veieren reflectides tant en la demografia com en la societat local.⁷³ La immigració de peninsulars dels anys seixanta la protagonitzaren els andalusos i, en especial, els castellanomanxecs. D'aquests darrers, és impressionat la quantitat d'immigrants arribats a Consell, procedents de la localitat minera de Puertollano.

Durant la dècada del 1960 es va produir el zenit de la immigració de masses a Mallorca procedent del sud de la Península i Consell no en va quedar exempt. Així, les xifres que ofereixen els padrons de població pareixen gairebé increïbles: el 1962 es donaren d'alta al padró municipal 39 persones d'origen peninsular, totes elles procedents de Puertollano.⁷⁴ El 1963 s'empadronaren 34 immigrants més, dels quals 25 també procedien de la mateixa localitat castellanomanxega.⁷⁵ Però, fou el 1964 l'any en què més immigració peninsular va arribar de tot el període, es registraren 116 peninsulars, d'entre els quals 62 eren naturals del mateix municipi, Puertollano, 17 havien arribat des de la província de Jaén i la resta eren de Còrdova i altres localitats de Ciudad Real.⁷⁶ A partir d'aquesta data les xifres s'anaren estabilitzant i l'arribada d'immigrants al municipi va

⁷¹ VIVES, J. A. (2005): «El fet immigratori murcià a les Illes Balears». Dins SERRA BUSQUETS, S. i PONS BOSCH, J., (2005), *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*, Universitat de les Illes Balears, Palma, pàg. 107.

⁷² PONS, J.; SÁNCHEZ DE LEÓN, M. J. (2005): «La immigració valenciana a Mallorca». Dins SERRA BUSQUETS, S. i PONS BOSCH, J., (2005), *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*, Universitat de les Illes Balears, Palma, pàg. 116.

⁷³ CAMPINS LLEBRÉS, B. *et al.*, (2000): *op. cit.*, pàg. 11.

⁷⁴ AMC, Lligall 102: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions, 1960-1969.

⁷⁵ *Íd.*

⁷⁶ *Íd.*

anar minvant fins que s'estancà per complet el 1973.⁷⁷ Així, a 1965 sols es donaren d'alta al padró municipal 40 persones nascudes a la Península d'entre les quals predominen les de Puertollano, Jaén i la incorporació dels granadins. El 1966 la tendència va seguir a la baixa i s'empadronaren 19 immigrants més –13 de Puertollano i 6 de Còrdova.⁷⁸

Aquests peninsulars arribaren a Consell empesos per les cadenes migratòries, però també atrets per les bones expectatives laborals que hi havia tant a la mina d'Alaró, com en el sector de la construcció i en menor mesura a la indústria del calçat, predominant a tot el Raiguer.⁷⁹ Les diferències principals respecte a l'onada anterior s'observen en la temporalitat i la ubicació. Els peninsulars que arribaren durant la dècada de 1960 es decantaren per fixar la seva residència definitiva al municipi i la immensa majoria no ha tornat a viure al seu lloc d'origen. La majoria vingueren al municipi amb la idea d'assentar-s'hi definitivament.⁸⁰ Un element que permet determinar la intenció d'aquests peninsulars d'assentar-se per sempre al municipi el trobem en el cementiri municipal. Els documents de l'arxiu municipal evidencien que durant els anys seixanta i, sobretot, després de l'ampliació del cementiri el 1973, s'expediren una gran quantitat de títols de tombes a aquests nouvinguts.⁸¹ Per la seva banda, aquests peninsulars començaren a habitar les cases de dins la vila i, cada vegada més, les pròximes al centre. Tot i això, no deixa de donar-se l'acumulació de membres de diferents unitats familiars en un únic habitatge,⁸² per la continuïtat en la reticència dels consellers a llogar algunes cases buides als peninsulars.⁸³

D'altra banda, la forta petjada demogràfica de la nova onada es va fer evident des d'un primer moment i el 1965 ja s'havien recuperat els índexs de població de 1950, amb un total de 1.840 habitants, d'entre els quals 240 havien nascut a la Península. Tanmateix, cinc anys més tard, el 1970 la població arribaria als 1.986 habitants, dels quals 308 eren d'origen peninsular. Les conseqüències demogràfiques d'aquesta immigració es traduïren també en una augment de la natalitat que passà del 14,22% el 1960 al 18,68% el 1970. Tot plegat, fou fruit d'una immigració composta en la seva majoria per joves fadrins i

⁷⁷ AMC, Lligall 106: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions, 1970-1974.

⁷⁸ AMC, Lligall 102: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions, 1960-1969.

⁷⁹ Entrevistes realitzades a Eduardo Hervás Burgos, el 28 de maig de 2020; a Justo Sánchez Ruíz, el 4 de juny de 2020; a José Consuegra Cerrato, el 31 de març de 2021; a María Cleofé Castaño Junquera, el 12 d'abril de 2021; a Eusebio Olmo Picazo, el 24 d'abril de 2021; a Antonia Pérez Navarro, el 10 de maig de 2021; a Antonio Cuéllar Morales, el 28 de maig de 2021.

⁸⁰ *Íd.*

⁸¹ AMC, Lligall 172: Renovació de títols de sepultures, 1974-1978 i 1983-1984.

⁸² AMC, Lligall 102: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions, 1960-1969.

⁸³ Entrevista realitzada a Eduardo Hervás Burgos, el 28 de maig de 2020.

recent casats que trobaren a Consell les condicions que cercaven per formar una família i una nova vida.⁸⁴

No obstant això, durant la segona meitat de la dècada dels setanta i la dècada dels vuitanta, el municipi fou assolat per una difícil situació econòmica. A la crisi del 1973, que frenà la indústria turística i de la construcció, s'hi va sumar la recessió de la indústria sabatera a tot el Raiguer i el tancament de les mines de carbó d'Alaró el 1989. Malgrat tot, la immigració que protagonitzà la segona onada havia resolt la seva vida al municipi i a diferència dels primers peninsulars, cercaren altres sortides laborals sense fugir de Consell. Per això, l'any 2000 residien al municipi un total de 99 persones nascudes a Andalusia⁸⁵ i 140 naturals de Castella-La Manxa.⁸⁶

Els sectors econòmics

Durant els cinquanta la majoria dels immigrants peninsulars assentats a Consell es dedicaren a l'activitat minera i, en menor mesura, a la pagesia com a jornalers. Al municipi hi estaven empadronats el 1950, 18 miners i 3 pagesos d'origen peninsular; unes xifres que augmentaren el 1955 i passaren a ser 22 i 10, respectivament. Aquestes dues activitats econòmiques foren les predominants entre el col·lectiu immigrant, però de forma marginal també hi arribaren un sastre, dos ferrers i un barber.⁸⁷

Malgrat el gir en la procedència dels peninsulars en el canvi de dècada, el principal factor d'atracció va seguir sent la forta activitat minera de la zona. L'obertura de les mines d'Alaró i la manca d'efectius mallorquins que hi volguessin treballar va fer que des dels anys trenta, però sobretot entre la dècada dels cinquanta i principis del setanta arribés una gran quantitat de peninsulars per treballar-hi. En un primer moment arribaren els murcians, atrets per la forta demanda de mà d'obra a les mines del Raiguer, però l'arribada massiva de miners al municipi no es produí fins a la primera meitat dels seixanta. L'estampida d'immigrants dedicats a la mineria que s'assentaren a Consell en aquests anys vingué donada per la convergència de dos factors. Per una banda, els testimonis orals coincideixen en afirmar que el producte que treien a la conca minera de Puertollano es va

⁸⁴ CAMPINS LLEBRÉS, B., *et al.*, (2000) *op. cit.*, pàg. 13.

⁸⁵ PONS, J.; CARO, M. M. (2005): «La immigració d'Andalusia a Mallorca». Dins SERRA BUSQUETS, S. i PONS BOSCH, J., (2005), *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*, Universitat de les Illes Balears, Palma, pàg. 96.

⁸⁶ MANRESA, M. A.; MAS, M. A. (2005): «El corrent migratori de Castella-La Manxa a les Illes Balears». Dins SERRA BUSQUETS, S. i PONS BOSCH, J., (2005), *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*, Universitat de les Illes Balears, Palma, pàg. 58.

⁸⁷ AMC, Lligall 96: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions, 1942-1958.

acabar i les mines anaren tancant, sumint a bona part dels treballadors a l'atur.⁸⁸ D'altra banda, el propietari de les Minas Isern, conscient de la manca de mà d'obra entre els mallorquins, es va dedicar a cercar efectius a la Península, bàsicament a la província de Ciudad Real on hi havia molta tradició minera i, més en concret, a Puertollano. Tot plegat, explica l'augment de miners naturals d'aquest municipi a Consell durant els primers anys dels seixanta que anaren substituint la mà d'obra murciana. Així, entre 1960 i 1969 es donaren d'alta al padró municipal un total de 55 miners amb les seves respectives famílies.⁸⁹ De fet, el 1965 l'activitat minera era la predominant entre els immigrants en actiu, de 240 persones d'origen peninsular registrades en el padró municipal, 42 eren miners.⁹⁰ Fou tan gran la magnitud del fenomen immigratori durant la primera meitat dels seixanta que el mateix Andreu Isern es veié amb la necessitat de construir un alberg a l'actual carrer de Son Boi, el 1964, per poder acollir als miners recent arribats que no aconseguien trobar casa.⁹¹

D'altra banda, la construcció com a factor d'atracció per als immigrants peninsulars no es va donar fins a principis de la dècada de 1960 de la mà de l'esclat del turisme de masses a Mallorca. Durant aquest decenni va començar la construcció d'una gran quantitat d'hotels arreu de la costa mallorquina, sobretot a les zones de Magaluf i Santa Ponça, en la qual hi participaren els peninsulars. La majoria treballaren com a peons, mentre que d'altres aconseguiren convertir-se en mestres d'obres amb el pas del temps. La necessitat de mà d'obra en el sector era tan gran que no es podia cobrir amb els mallorquins i, en conseqüència, molts de mestres d'obres i constructors esperaven al Port de Palma els vaixells carregats de peninsulars per tal de reclutar-los com a mà d'obra barata.⁹² Si bé, durant els anys cinquanta a Consell no va arribar cap peninsular atret per la construcció,⁹³ durant la primera meitat de la dècada següent els peninsulars dedicats a aquest sector es convertiren en una majoria, únicament superada per els miners, i cap a 1965 conformaven un grup compost per 38 individus.⁹⁴

A tot això, s'ha d'afegir l'escassa importància que tingué la indústria de la sabata entre la població peninsular. Malgrat l'auge del sector al municipi durant aquests anys, la

⁸⁸ Entrevistes realitzades a Eduardo Hervás Burgos, el 28 de maig de 2020; a Antonia Pérez Navarro, el 10 de maig de 2021.

⁸⁹ AMC, Lligall 102: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions, 1960-1969.

⁹⁰ AMC, Llibre 103: Padró d'habitants: altes baixes i rectificacions, 1965.

⁹¹ CAMPINS LLEBRÉS, B. *et al.*, (2000): *op. cit.*, pàg. 12.

⁹² Entrevistes realitzades a Justo Sánchez Ruíz, el 4 de juny de 2020; a Eusebio Olmo Picazo, el 24 d'abril de 2021.

⁹³ AMC, Lligall 96: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions, 1942-1958.

⁹⁴ AMC, Llibre 103: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions, 1965.

producció del calçat no va aconseguir ser un factor d'atracció per el col·lectiu nouvingut perquè era una activitat ocupada per mà d'obra local.⁹⁵ A més a més, l'atractiu miner i el *boom* de la construcció es sumaren a l'eclipsi de la sabata entre els peninsulars. Per tant, no és gens sorprenent que durant els anys cinquanta i seixanta sols onze peninsulars es dediquessin a la producció de sabates, de les quals sis eren dones. Si bé, fina ara s'ha parlat de l'aspecte laboral masculí, s'ha de tenir en compte que la mà d'obra femenina fou ben present en el municipi. Hom pot pensar que la feina femenina entre les immigrants es reduí en algunes tasques realitzades en el procés de fabricació de la sabata, com era freqüent a altres municipis del Raiguer. Però a Consell, de la mateixa manera que entre la mà d'obra masculina dedicada al calçat, eren les dones mallorquines les que ocupaven aquesta activitat. Durant la dècada de 1950, moltes dones arribaren soles o bé, acompanyades de fills miners i es dedicaren a la pagesia com a jornaleres.⁹⁶ Ara bé, a partir del canvi de dècada la immigració fou, sobretot, familiar i les dones que arribaren consten en els padrons com mestresses de la llar.⁹⁷ Tot i això, gràcies als testimonis orals s'ha pogut desxifrar que entre les nouvingudes d'aquests anys, algunes s'endinsaren en el mercat laboral i trobaren feina a la Fàbrica d'Embotits Pol, dirigida per Joan J. Pol Paracuellos –Teixidor– i coneguda popularment com sa Matança.⁹⁸

El procés d'integració: de peninsulars a mallorquins.

El concepte d'integració és del tot complex perquè pot arribar a ser d'una amplitud enorme a l'hora d'estudiar els processos migratoris i les seves repercussions. La integració pot centrar-se en els immigrants de primera generació, però també es pot eixamplar als de segona i tercera generació. Tampoc no està del tot clar si esdevé un estat final o és un procés continuat, així com també és discutible si la integració ha de ser suportada pels individus que immigren o si la població autòctona hi ha de prendre partit. A tot això, també s'ha de tenir en compte que els processos d'integració són fenòmens multidimensionals que es presenten en diferents aspectes de la societat: en la cultura, l'educació i també en la vida laboral. Tot i això, la idea general de la integració és l'endinsament en la cohesió social perquè hi hagi un sentiment de pertinença comú entre col·lectius amb diferències socials i culturals. Si ens atenem a una definició més concreta

⁹⁵ AMC, Lligall 96: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions 1942-1958.

⁹⁶ *Íd.*

⁹⁷ AMC, Lligall 102: Padró d'habitants: altes, baixes i rectificacions 1960-1969.

⁹⁸ Entrevista realitzada a Antonia Pérez Navarro, el 10 de maig de 2021. Vegeu *Figura 4*.

podem considerar que la integració implica que els immigrants s'aproximin a la societat receptora i s'obri un procés per convertir-se en una part acceptada del grup d'acollida.⁹⁹

Des d'antany, els mallorquins han batejat amb el terme forasters a les persones procedents de la Península que parlen castellà. Amb el temps, s'ha extrapolat el concepte per a denominar també als descendents de peninsulars que han nascut aquí i no s'han acabat d'integrar completament i que, fins i tot, segueixen emprant la seva llengua d'origen, sense tenir la mínima intenció de formar part de la cultura autòctona. Encara que en un principi, el concepte no tingués unes connotacions negatives, a partir dels anys cinquanta i seixanta del segle passat, amb l'increment de la immigració peninsular es va començar a emprar amb un caràcter pejoratiu i, fins i tot, s'utilitzà en aquest sentit per a denominar a tots els descendents de peninsulars, independentment del grau d'integració lingüística. L'explicació recau en la importància que tingué el fenomen migratori a Mallorca: tot i que la realitat de la qual procedia el peninsular no era molt diferent d'aquella en la que es va incorporar, quan el foraster es va fer present, passà a ser una persona que es qüestionà bona part d'allò que pareixia inqüestionable per als membres de la societat mallorquina.¹⁰⁰ Així, l'arribada massiva de peninsulars va rompre amb la normalitat dels que vivien la seva vida quotidiana amb total neutralitat i va alterar la realitat considerada normal o evident per a la població autòctona.

En el cas de Consell, el fet que els peninsulars arribats en els anys seixanta es distribuïssin per les zones més properes al centre de la vila i protagonitzessin un assentament de caràcter definitiu va comportar que l'apropament amb la població autòctona fos més significatiu que el contacte que tingueren els immigrants temporals arribats durant la dècada anterior i repartits per les zones perifèriques. Per això, serà crucial estudiar el procés d'integració dels immigrants de la segona onada. Així, al mateix temps que s'incrementava l'arribada de peninsulars al municipi es desencadenà una primera reacció dels consellers vers al nou col·lectiu. Es posaren de manifest les singularitats pròpies de cada grup i, des d'un primer moment, foren denominats forasters en el sentit pejoratiu de la paraula. Els nous vinguts transmetien desconfiança a una població local que havia vist com en menys d'una dècada el nucli urbà s'omplia de gent

⁹⁹ SOLÉ, C. *et al.*, (2000): «El impacto de la inmigración en la sociedad receptora». *REIS: Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 90, pàg. 155-156

¹⁰⁰ IZAOLA, A.; ZUBERO, I. (2015): «La qüestió de l'altre: forasters, estranys i monstres». *Papers*, vol. 100, núm. 1, pàg. 108-109.

de fora¹⁰¹ i es va fer evident la suspicàcia dels consellers cap als peninsulars. Una malfiança donada, pareix a ser, perquè alguns dels primers immigrants que arribaren havien delinquit i el recel vers aquest grup es va generalitzar.¹⁰² Com bé s'ha dit anteriorment, les reticències cap al col·lectiu immigrant va ser, en alguns casos, tan gran que molts de consellers es negaren a llogar-los habitatges.¹⁰³ Tot i això, tampoc es pot generalitzar aquesta difícil situació social perquè d'altres testimonis relaten que l'arribada fou dura per haver deixat la seva terra, però que la gent de Consell els va acollir de bon grat i els va ajudar a facilitar-los la nova vida.¹⁰⁴

Un primer factor a tenir en compte per estudiar el procés d'integració sociocultural dels peninsulars és la qüestió lingüística. Alguns d'ells desconeixien que a Mallorca es parlava una llengua diferent quan varen arribar,¹⁰⁵ mentre que d'altres n'eren conscients, atès que havien estat avisats per familiars o amics que ja vivien aquí o havien vingut temporalment per treballar.¹⁰⁶ Emperò, el coneixement i l'aprenentatge de la llengua depengué de la voluntat de cada persona perquè durant el període estudiat mancaren polítiques d'integració i immersió lingüística. En conseqüència, trobem entre els entrevistats una gran diversitat de casos respecte a la llengua, encara que es poden establir una sèrie de relacions entre ells que ens permetin destriar alguns aspectes generals. Si entenem les sis entrevistes realitzades com a mostres de la població d'origen peninsular de diferent edat i sexe, podrem distingir tres grups: els que arriben casats i en edat adulta, els joves i fadrins i els infants. Els del primer grup protagonitzaren el contacte tens amb els mallorquins i es caracteritzaren per l'escàs interès en aprendre la llengua catalana, tot i que sí coneixen algunes paraules mallorquines, molts d'ells tampoc no s'esforçaren en entendre'l perquè la població local es dirigia cap a ells en castellà. Endemés, l'usaven en l'àmbit familiar, però també social perquè sortien divertint-se amb altres peninsulars i el castellà esdevingué la llengua vehicular entre ells.¹⁰⁷ Pel que fa al segon grup, l'edat i

¹⁰¹ Entrevistes realitzades a Eduardo Hervás Burgos, el 28 de maig de 2020; a José Consuegra Cerrato, el 31 de març de 2021; a María Cleofé Castaño Junquera, el 12 d'abril de 2021.

¹⁰² Entrevista realitzada a José Consuegra Cerrato, el 31 de març de 2021.

¹⁰³ Entrevista realitzada a Eduardo Hervás, el 28 de maig de 2020.

¹⁰⁴ Entrevistes realitzades a Justo Sánchez Ruíz, el 4 de juny de 2020; a Eusebio Olmo Picazo, el 24 d'abril de 2021; a Antonia Pérez Navarro, el 10 de maig de 2021; a Antonio Cuéllar Morales, el 28 de maig de 2021.

¹⁰⁵ Entrevistes realitzades a Eduardo Hervás Burgos, el 28 de maig de 2020; a Justo Sánchez Ruíz, el 4 de juny de 2020; a María Cleofé Castaño Junquera, el 12 d'abril de 2021; a Eusebio Olmo Picazo, el 24 d'abril de 2021.

¹⁰⁶ Entrevistes realitzades a José Consuegra Cerrato, el 31 de març de 2021; a Antonia Pérez Navarro, el 10 de maig de 2021; a Antonio Cuéllar Morales, el 28 de maig de 2021.

¹⁰⁷ Entrevistes realitzades a Eduardo Hervás Burgos, el 28 de maig de 2020; a José Consuegra Cerrato, el 31 de març de 2021.

l'estat civil propiciaren l'aparició de matrimonis mixtes entre peninsulars i joves de Consell –sense que hi hagués un recel per part de les famílies locals. A més a més, a diferència dels majors sortien a divertir-se amb altres persones de Consell i, entre una cosa i l'altra, molts s'hagueren d'esforçar en conèixer el català. Així, alguns l'aprengueren i d'altres es conformaren en entendre'l. Però, tots són conscients que el fet d'immigrar implicava conèixer la llengua del lloc d'acollida per integrar-se.¹⁰⁸ En darrer lloc, ens topem amb el tercer grup: la prematura edat i la interacció amb altres infants naturals del municipi, que tenien el català com a llengua materna, va fer que tinguessin més facilitat per aprendre'l i també per parlar-lo. De fet, els que arribaren durant la infantesa el parlen de manera molt més fluïda, que no els que componen el segon grup.¹⁰⁹

En aquest sentit, també cal enfocar el procés d'integració lingüística als descendents dels immigrants. Els fills del primer grup, encara ara, fan ús d'ambdues llengües. En general, parlen el castellà a l'àmbit familiar i el català l'empren com a llengua de socialització. Una cosa semblant passa amb els de tercera generació, els néts. Els fills dels peninsulars s'han casat amb gent del poble i els descendents porten noms mallorquins i parlen el català tant a l'àmbit social com en el domèstic, però quan es dirigeixen als padrins peninsulars ho fan en castellà.¹¹⁰ En canvi, en el segon grup trobem una diferència: si el peninsular és el pare, el català té més presència a l'àmbit familiar; mentre que si la immigrant és la mare, el castellà és la llengua dominant en l'entorn domèstic.¹¹¹ Pel que fa al darrer grup, si el peninsular que arriba de petit ja parla el català i es casa amb algú de Mallorca, en línies generals, la llengua castellana passa a ser residual entre els descendents.¹¹²

Però, si alguna cosa crida l'atenció en el procés d'integració, més enllà de la noció i ús de la llengua catalana i l'aparició de matrimonis mixtes és l'extraordinari coneixement que tenen dels malnoms propis de Consell. Tots ells, identifiquen als veïnats del municipi pel seu malnom. També es refereixen a les antigues botigues del poble pel malnom, tal i com eren conegudes per la resta de la població local.¹¹³ Això, indica que

¹⁰⁸ Entrevistes realitzades a Justo Sánchez Ruíz, el 4 de juny de 2020; a María Cleofé Castaño Junquera, el 12 d'abril de 2021; a Eusebio Olmo Picazo, el 24 d'abril de 2021.

¹⁰⁹ Entrevista realitzada a Justo Sánchez, el 4 de juny de 2020; Antonia Pérez Navarro, el 10 de maig de 2021.

¹¹⁰ Entrevistes realitzades a Eduardo Hervás Burgos, el 28 de maig de 2020; a José Consuegra Cerrato, el 31 de març de 2021.

¹¹¹ Entrevistes realitzades a Justo Sánchez Ruíz, el 4 de juny de 2020; a María Cleofé Castaño Junquera, el 12 d'abril de 2021; a Eusebio Olmo Picazo, el 24 d'abril de 2021.

¹¹² Entrevista realitzada a Antonia Pérez Navarro, el 10 de maig de 2021.

¹¹³ Entrevistes realitzades a Eduardo Hervás Burgos, el 28 de maig de 2020; a Justo Sánchez Ruíz, el 4 de juny de 2020; a José Consuegra Cerrato, el 31 de març de 2021; a María Cleofé Castaño Junquera, el 12

bona part dels peninsulars participaren de l'economia local i, fins i tot, en el petit comerç s'observaren actituds pròpies de la voluntat integradora per part de la societat consellera, ja que les dependents fiaven els productes a aquelles clientes que no podien pagar la compra, independentment de si eren peninsulars o mallorquines.¹¹⁴

Pel que fa a l'educació, no deixen de ser sorprenents els paral·lelismes entre els testimonis. La majoria dels peninsulars que arribaren a Consell durant els anys seixanta escolaritzaren els seus fills al col·legi religiós del convent de ses Monges, a càrrec de les Germanes de l'Empar, de la congregació agustina. Allà mateix hi havia una aula per a l'ensenyament de les nines i una altra mixta per a pàrvuls, on coincidien amb els demés infants del municipi. Però, a partir dels sis anys les famílies benestants traslladaren els seus fills a les escoles privades d'Alaró, Inca i Palma, mentre que la major part dels fills del col·lectiu peninsular seguiren els seus estudis a l'escola mixta pública, on es toparen amb els fills de les classes populars del poble. Durant la dècada de 1960 i la primera meitat de la de 1970, l'ensenyament públic s'impartia en l'edifici on actualment s'hi troba la Casa de la Vila. No fou fins a 1977 quan s'obrí l'escola pública Bartomeu Ordines, a prop del Camp Municipal d'Esports, on va seguir la barreja entre mallorquins, fills de peninsulars i descendents de matrimonis mixtes.¹¹⁵

D'altra banda, el grau d'integració del col·lectiu peninsular també es va reflectir en l'àmbit lúdic. La majoria d'ells relaten que sortien amb els demés immigrants, molts dels quals eren del mateix lloc d'origen –sobretot els que arribaren de Puertollano. Sortien a divertir-se per Palma a la zona de la Plaça Gomila, on s'hi concentraven els bars de la nit ciutadana i a on també coincidien amb altres consellers.¹¹⁶ Però la gran diferència la trobem en l'entreteniment a dins Consell, on la diversió es diferencià entre els veïnats del municipi a partir de la dècada de 1960. Mentre que els peninsulars preferien el bar de Can Bracet,¹¹⁷ els consellers s'agrupaven al bar Es Club –també conegut com a Centre Parroquial. Baldament això fou general durant les primeres dècades, no fou del tot homogeni, atès que alguns dels nouvinguts, sobretot aquells fadrins que s'amistaven amb

d'abril de 2021; a Eusebio Olmo Picazo, el 24 d'abril de 2021; a Antonia Pérez Navarro, el 10 de maig de 2021; a Antonio Cuéllar Morales, el 28 de maig de 2021.

¹¹⁴ Entrevistes realitzades a María Cleofé Castaño Junquera, el 12 d'abril de 2021; a Antonia Pérez Navarro, el 10 de maig de 2021.

¹¹⁵ Entrevistes realitzades a Eduardo Hervás Burgos, el 28 de maig de 2020; a Justo Sánchez Ruíz, el 4 de juny de 2020; a José Consuegra Cerrato, el 31 de març de 2021; a María Cleofé Castaño Junquera, el 12 d'abril de 2021; a Eusebio Olmo Picazo, el 24 d'abril de 2021; a Antonio Cuéllar Morales, el 28 de maig de 2021. Vegeu *Figura 5*.

¹¹⁶ Entrevistes realitzades a Eduardo Hervás Burgos, el 28 de maig de 2021; a Justo Sánchez Ruíz, el 4 de juny de 2020.

¹¹⁷ A partir de 1980 passà a anomenar-se Cas Vidrier.

consellers, també freqüentaven Es Club i, en conseqüència, començaren una integració social més prematura que els que sortien a divertir-se a Can Bracet.¹¹⁸ Probablement perquè de la interacció entre els més joves que freqüentaven el Centre Parroquial varen sorgir diversos matrimonis entre peninsulars i mallorquines i viceversa.¹¹⁹ Però, sens dubte, el bar per excel·lència dels peninsulars fou Can Bracet¹²⁰ i l'omplien, sobretot, els miners durant el canvi de torn. De fet, esdevingué la seva seu d'entreteniment i cada 4 de desembre, la propietària del local els preparava una bauxa després que el rector els oficiés una missa per a celebrar el dia de Santa Bàrbara, patrona dels miners.¹²¹ No obstant això, fou en aquest bar on nasqué, el 1967, de l'empenta d'un grup de peninsulars i també d'alguns consellers la Societat de Caçadors de Consell. Precisament, la caça esdevingué un primer element de cohesió entre la població masculina immigrant i la local.¹²² En relació a les activitats lúdiques, cal tenir en compte la empremta que va deixar la immigració peninsular femenina. Fins als anys seixanta –tot i que entre el sector més envellit de la societat consellera fins entrada la dècada dels vuitanta– no es veia amb bons ulls la presència de grups de dones en els bars. Aquesta concepció masculista de la societat mallorquina es veié alterada amb l'arribada dels peninsulars. Les dones forasteres començaren a freqüentar els bars en grups d'amigues, en especial Es Club –bar dels consellers– i ben aviat les joves del poble s'afegiren a sortir per als cafès locals.¹²³

L'esport local tampoc no en va quedar exempt de les conseqüències de la immigració peninsular i, sobretot, en el món del futbol quedà palès la bona direcció que va prendre el procés d'integració a partir de la dècada dels vuitanta. Cap a 1961 el C.E. Consell es va desintegrar i no fou fins el 1965 quan Indalecio Aguilar Cañadas, un immigrant arribat en la primera onada, va ser elegit president i s'encarregà de revifar el club i evitar-ne la seva desaparició. Després de la reorganització, la plantilla estigué composta en la seva majoria per consellers i només integrava la cantera del primer equip un jugador d'origen peninsular, Eustasio Cerdá. Però a partir la dècada següent, el club prengué força i començaren a despuntar els jugadors nascuts durant la primera meitat de la dècada anterior, entre els quals hi destacaren els fills dels nousvinguts i d'altres

¹¹⁸ Entrevistes realitzades a Justo Sánchez Ruíz, el 4 de juny de 2020; a Eusebio Olmo Picazo, el 24 d'abril de 2021; a Antonio Cuéllar Morales, el 28 de maig de 2021.

¹¹⁹ Entrevista realitzada a Justo Sánchez Ruíz, el 4 de juny de 2020.

¹²⁰ Vegeu *Figura 2*.

¹²¹ Entrevista realitzada a María Cleofé Castaño Junquera, el 12 d'abril de 2021.

¹²² Entrevistes realitzades a Eduardo Hervás Burgos, el 28 de maig de 2020; a José Consuegra Cuéllar, el 31 de març de 2021.

¹²³ Entrevistes realitzades a María Cleofé Castaño Junquera, el 12 d'abril de 2021; a Antonia Pérez Navarro, el 10 de maig de 2021.

matrimonis mixtes, així com també els immigrants que arribaren durant l'adolescència. Entre uns i altres, aconseguiren formar part de les categories més joves de la temporada 1977-78, 18 al·lots amb cognoms castellans d'un total de 56 jugadors que conformaven la cantera.¹²⁴ No obstant això, els fills dels peninsulars nascuts entre 1970 i 1975, també destacaren per l'elevada presència entre els equips més joves del C.E. Consell a finals dels vuitanta.¹²⁵ Ara bé, mentre que els descendents dels peninsulars entraren com a jugadors, els protagonistes de les onades migratòries també s'endinsaren en el club i alguns d'ells ocuparen càrrecs importants dins les diferents directives i, fins i tot, alguns arribaren a ser presidents. Així, entre la nomenclatura de presidents del club destaquen noms com el de Manuel Santana Castillo, el qual ocupà el càrrec entre 1985 i 1986 i Domingo Pérez Navarro, que després de penjar les botes fou elegit president en dues ocasions durant la dècada de 1990.¹²⁶

No obstant això, en l'aspecte cultural també fou important la presència del col·lectiu peninsular. Gràcies a l'empenta del mateix Indalecio Aguilar Cañadas i el suport de diversos peninsulars va sorgir la idea de conformar una agrupació musical que es va materialitzar a principis de la dècada de 1980 amb la creació de la Banda de Cornetes i Tambors de Consell composta, en la seva majoria, per immigrants de la segona onada.¹²⁷ En l'àmbit de la cultura, també fou d'especial rellevància l'emissió setmanal que va fer el canal de televisió local, Telecon, entre 1992 i 2008. Darrera la retransmissió dels esdeveniments més importants del municipi s'hi trobaven alguns consellers com ara Jaume Reynés Company –Paiús–, Josep Vidal Pol –Batlet– i Neus Ramón Garcías –Pipella–, però també hi participà activament el fotògraf Antonio Cuéllar Morales, natural de Peñarroya-Pueblonuevo. Fins i tot, es dedicà un reportatge a la immigració que va arribar al municipi durant els anys cinquanta i seixanta.¹²⁸ Així i tot, tampoc no es pot deixar de banda la influència que han tingut els immigrants peninsulars de la segona onada dins la vida religiosa del municipi. De fet, l'esmentada Banda de Cornetes i Tambors de Consell va sorgir amb el principal objectiu d'acompanyar les processons de Pasqua, encara que llavors, el conjunt també es va dedicar a harmonitzar altres festes de caràcter civil. En aquesta línia, i amb l'objectiu de tenir representació en els actes

¹²⁴ VIDAL PERELLÓ, M. (2004): *Cor arlequinat. 1908-2004, història d'un sentiment*. Ajuntament de Consell, Consell, pàg. 27.

¹²⁵ *Ibid.*, pàg. 30.

¹²⁶ *Ibid.*, pàg. 39.

¹²⁷ Vegeu *Figura 6*.

¹²⁸ Entrevista realitzada a Antonio Cuéllar Morales, el 28 de maig de 2021.

religiosos de Setmana Santa, Santiago Muñoz Cerdá –natural de Puertollano– amb el suport d’altres dones d’origen peninsular va fundar, el 1996, la confraria de les Germanes del Sant Sepulcre.¹²⁹ L’any 2001 estava composta per 15 confreres, totes elles dones i completament integrada per membres immigrants i les seves descendents. Destaca la vestimenta de dol pròpia de la setmana santa castellana i andalusa: vestit completament negre amb mantellina del mateix color, sabates també negres i mocador obscur. Curiosament, el pas amb la imatge de la Mare de Déu Dolorosa porta esculpit l’escut de Consell.¹³⁰

Però, també fou important la integració política dels peninsulars, sobretot des de finals de la dècada dels setanta quan es reprenqué la vida política del municipi i alguns d’ells prengueren part del nou escenari públic. El 3 d’abril de 1979 es convocaren eleccions municipals a l’Estat espanyol i a Consell els resultats donaren la victòria a una candidatura independent d’ideologia progressista, recolzada per els consellers perseguits el 1936.¹³¹ La Candidatura Independent de Consell va assolir un dels millors resultats entre els seus homòlegs illencs, atès que aconseguí 6 regidors, la majoria absoluta.¹³² Fou nomenat batle Guillem Gelabert Pol –Rollet–, qui havia cercat membres entre diversos sectors del poble per compondre una llista electoral que representés a tots els veïnats, entre els quals destacaren Eusebio Olmo Picazo i Margalida Torrens Tomàs –Mariaina– que es convertiren en el primer regidor d’origen peninsular i en la primera dona que formà part del consistori municipal.¹³³ També va integrar la llista independent un altre peninsular arribat el 1972, Aquilino Cuéllar, encara que no aconseguí entrar com a regidor.¹³⁴ En les eleccions següents, celebrades el 1983, la presència d’immigrants peninsulars en les candidatures va augmentar. La majoria d’ells es decantaren per integrar-se a les llistes del Partido Socialista Obrero Español (PSOE), entre els quals s’ha de fer esment a la presència de Vicente Muñoz i José Muñoz, mentre que d’altres recolzaren la candidatura guanyadora, Alianza Popular (AP), liderada per Joan Bibiloni –Menearte– i, en la qual hi formà part Domingo Pérez Almansa que va ser elegit regidor.¹³⁵

¹²⁹ Vegeu *Figura 7*.

¹³⁰ DD.AA. (2002): *Les confraries de Mallorca*, Ingrama, pàg. 128-131.

¹³¹ CAMPINS LLEBRÉS, B. *et al.*, (2000): *op. cit.*, pàg. 45.

¹³² MARIMON RIUTORT, A. (2020): «La construcción del espacio político de la Izquierda Nacionalista en la isla de Mallorca. Las elecciones municipales de 1979 y de 1983». *Historia Actual Online*, núm. 53, pàg. 129.

¹³³ Entrevista realitzada a Eusebio Olmo Picazo, el 24 d’abril de 2021. Vegeu *Figura 8*.

¹³⁴ Entrevista realitzada a Antonio Cuéllar Morales, el 28 de maig de 2021.

¹³⁵ AMC, Lligall 788: Eleccions municipals, 1976, 1979 i 1983.

Així doncs, malgrat que en un principi el procés d'integració fos, en alguns casos, complicat a causa del xoc cultural pel primer contacte, tots els testimonis coincideixen que amb el pas del temps s'anaren relaxant les tensions i els fets, així ho confirmen: el terme foraster va deixar de tenir un sentit pejoratiu i quedà reduït a un concepte lligat a la identificació dels membres del col·lectiu peninsular que, fins i tot, molts d'ells empen per autoanomenar-se. Tots, sense renegar de la seva terra, es consideren mallorquins i, alhora, consellers perquè en aquest poble hi han fet la seva vida i han format les seves famílies. A més a més, també han introduït algunes costums i tradicions, però al mateix temps han acceptat la cultura i la llengua pròpia. Tant els homes com les dones coneixen i elaboren els plats de la cuina mallorquina. De fet, en l'àmbit culinari també s'hi pot observar la bona sintonia de la integració, ja que fa prop de deu anys es reuniren a l'àrea recreativa d'Es Pont Trencat un grup de mallorquins i peninsulars per fer un dinar de sopes mallorquines i *migas*.¹³⁶ No obstant això, el mateix procés d'integració també ha influenciat a la literatura local dels darrers temps. L'any 2000 l'escriptor conseller Joan Vidal Guasp –Garrit– va publicar l'obra de teatre *Consell, Consell: disbauxa d'una nit d'estiu* en motiu de la commemoració del 75è aniversari de la constitució del primer Ajuntament de Consell. L'obra és un repàs dels fets socials, polítics, culturals i religiosos ocorreguts al poble durant els anys de vida municipal i pretén ser un homenatge als avantpassats, però també un reconeixement als nouvinguts que han contribuït a compondre el poble actual.¹³⁷ D'altra banda, més recentment, Manel Santana i Morro –Tòfol–, fill d'immigrant peninsular i mare consellera, va escriure *La plagueta vermella. Una història de quinquis i outsiders*, una novel·la inspirada en el Consell dels anys setanta i vuitanta on les diferències i les reticències vers als fills dels peninsulars encara eren latents en alguns aspectes.¹³⁸

CONCLUSIONS

Aquest estudi ha permès desmitificar la hipòtesi exposada en un principi i ha quedat palès que l'arribada dels peninsulars entre 1950 i 1973 va suposar un xoc cultural inicial, encara que ràpidament el procés d'integració va adoptar un caràcter del tot positiu.

¹³⁶ Entrevista realitzada a Eusebio Olmo Picazo, el 24 d'abril de 2021.

¹³⁷ GUASP VIDAL, J. (2000): *Consell, Consell: disbauxa d'una nit d'estiu*. Ajuntament de Consell, Consell.

¹³⁸ SANTANA MORRO, M. (2018): *La plagueta vermella. Una història de quinquis i outsiders*. Illa Edicions.

Però abans d'entrar en les consideracions de la integració a Consell, cal observar si s'han complert els objectius plantejats anteriorment.

La immigració peninsular que va arribar al poble al llarg d'aquestes dues dècades no fou homogènia i es correspongué amb les rutes migratòries del moment: primer arribaren els murcians i els valencians, mentre que a partir de la dècada de 1960 la compongueren, majoritàriament, persones procedents del sud peninsular, sobretot, habitants d'una mateixa localitat, Puertollano. En aquest sentit, també s'ha pogut observar la importància que tingueren les cadenes migratòries, atès que la majoria dels nouvinguts procedien dels mateixos municipis: molts eren familiars, amics o coneguts que interconnectaren per establir rutes i cadenes migratòries que condicionaren la demografia i la societat del lloc d'acollida.

Pel que fa al fet econòmic, s'ha demostrat des de la història local que l'esclat del *boom* turístic i de la construcció no foren els únics atractius immigratoris a Mallorca. La preponderant activitat minera del Raiguer es reflectí en un augment de la immigració peninsular i, al mateix temps, va posar de manifest les diferències presents entre el col·lectiu peninsular i la població autòctona a Consell: mentre que els primers es dedicaren, sobretot, a l'extracció de lignit, els segons preferiren treballar en l'altre sector a l'alça, la indústria del calçat. Fou tan important l'activitat minera a la zona que, malgrat el gir en la procedència dels immigrants, la mina va seguir sent el principal factor d'atracció entre els immigrants, mentre que la construcció quedà relegada a un segon lloc. No obstant això, no deixa de ser curiosa l'excepció que suposa Consell respecte a altres pobles de la comarca en la mà d'obra femenina d'origen peninsular. Si bé, a Lloseta o a Inca les dones immigrades ocuparen llocs de feina en la producció del calçat, a Consell no hi ha constància de cap cas, tot i haver-hi sis fàbriques locals relacionades amb la fabricació de sabates. Però, encara que constessin com a mestresses de casa en els padrons d'habitants, les dones peninsulars que arribaren al municipi trobaren feina al camp o en la producció d'embotits i contribuïren fortament a l'economia domèstica.

D'altra banda, no deixen de ser interessants les diferències entre les dues onades d'immigrants peninsulars: la procedència, la temporalitat i la distribució. De fet, aquests dos darrers elements són fonamentals per entendre el procés d'integració del col·lectiu peninsular. És evident que els peninsulars arribats durant la dècada de 1950 no entraren en contacte amb la població consellera perquè s'establiren a la perifèria i no fou necessària la interacció amb els autòctons. L'ocupació d'aquestes cases per part dels que protagonitzaren la primera onada va fer que els castellanomanxecs i andalusos

s'haguessin d'assentar dins la vila. Un fet que va propiciar una ràpida interacció amb la gent local i l'inici d'un procés d'integració per part dels protagonistes de la segona onada que no va esdevenir un estat, sinó un procés que s'allargaria fins a tres generacions. Curiosament, les problemàtiques provocades per l'arribada dels immigrants es feren evidents en uns primers moments, però tot i no ser generalitzades, en alguns casos, els recels s'estengueren fins als vuitanta. Ara bé, l'impacte provocat per l'arribada massiva de peninsulars es traslladà més enllà de la qüestió demogràfica i, en línies generals, la integració prengué un camí favorable i es materialitzà en una prompta cohesió social. Ràpidament, es va produir una acceptació de la cultura pròpia per part dels peninsulars, al mateix temps que els consellers permeteren la introducció d'alguns elements castellans en la vida municipal –la confraria de les Germanes del Sant Sepulcre i la Banda de Cornetes i Tambors–, sense que s'arribés a donar una situació d'aculturació pròpiament dita.

Si bé, els immigrants de primera generació ja es mesclaren entre la població local, la barreja entre els seus fills i els infants autòctons fou encara més fluïda. L'aparició de matrimonis mixtes sumada a la voluntat integradora d'uns i altres ha fet que amb el pas del temps les diferències entre ambdós col·lectius siguin mínimes i les que són visibles han esdevingut elements habituals entre la societat receptora. Fins al punt que els de tercera generació ja són gairebé aliens a les diferències culturals. Tot això, s'ha reflectit en l'èxit de la immersió lingüística entre els descendents dels peninsulars, però també en alguns d'ells i el català ha passat a ser la llengua vehicular entre la majoria dels fills i nés dels immigrants, sovint fomentada per l'existència de matrimonis mixtes i l'educació rebuda en l'escola pública. Així doncs, per acabar d'entendre el procés d'integració del col·lectiu peninsular arribat a Consell, entre 1950 i 1973, em veig amb l'obligació de tornar a citar al demògraf italià Massimo Livi Bacci, atès que sempre ha defensat la funció positiva que tenen les migracions en el desenvolupament de les societats i la seva acció integradora i, fins i tot, vertebradora del mateix grup d'acollida.¹³⁹

¹³⁹ LIVI BACCI, M. (2012): *Breve historia de las migraciones*. Alianza Editorial, Madrid, pàg. 13.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES I FONTS

Referències bibliogràfiques

- BERNABÉ MAESTRE, J.M.; ALBERTOS PUEBLA, J.M. (1986): «Migraciones interiores en España». *Cuadernos de Geografía*, núm. 39-40, pàg. 175-202.
- BETH RADCLIFF, P. (2018): *La España Contemporánea desde 1808 hasta nuestros días*, Ariel, Barcelona.
- CAMPILLO ILLAN, M. (1995): «Emigració i immigració a Inca (1900-1991). Les fonts utilitzades i el seu tractament». *Estudis Baleàrics*, núm. 51, pàg. 173-178.
- CAMPINS, B.; SANTANA, M.; VILLALONGA, A. J. (2000): *Guia dels pobles de Mallorca: Consell*. Consell Insular de Mallorca, Col·lecció Última Hora, Palma.
- CAÑIZARES RUÍZ, M. C. (2000): «Cambios recientes y efectos espaciales de la actividad minera en Puertollano (Ciudad Real)», *Ería: Revista cuatrimestral de geografía*, núm. 52, pàg. 161-174.
- CORADO GUERRERO, M. A. (2020): «La recerca minera de lignit mallorquí pel Centre de Treball d'Alaró a Inca (1956-1960)». *XXI Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, pàg. 201-221.
- DD.AA. (2002): *Les confraries de Mallorca*, Ingrama, Palma.
- GONZÁLEZ TEMPRANO, A. (1975): «Crecimiento económico y movimientos migratorios en España», *Revista de economía política*, núm. 69, pàg. 7-79.
- GUASP POL, E. M. (2005): *Els malnoms de Consell*. El Gall Editor, Pollença.¹⁴⁰
- GUASP VIDAL, J. (2000): *Consell, Consell: disbauxa d'una nit d'estiu*. Ajuntament de Consell, Consell.
- Instituto de Estadística de Andalucía, (1999): *Un siglo de demografía en Andalucía. La población desde 1900*, IEA, Sevilla.
- IZAOLA, A.; ZUBERO, I. (2015): «La qüestió de l'altre: forasters, estranys i monstres». *Papers*, vol. 100, núm. 1, pàg. 105-129.
- LIVI BACCI, M. (2012): *Breve historia de las migraciones*. Alianza Editorial, Madrid.
- MANERA C. P.; PETRUS, J. M. (1991): *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*, Ajuntament de Palma, Palma.
- MANERA ERBINA, C. P. (2011): «Història del creixement econòmic a Mallorca, 1700-2000». *Anuari de la Societat Catalana d'Economia*, vol. 19, pàg. 77-84.

¹⁴⁰ Aquesta obra ha estat utilitzada essencialment per escriure correctament els malnoms que apareixen en el treball.

- MANRESA, M. A.; MAS, M. A. (2005): «El corrent immigratori de Castella-La Manxa a les Illes Balears». Dins SERRA BUSQUETS, S. i PONS BOSCH, J., (2005), *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*, Universitat de les Illes Balears, Palma, pàg. 55-63.
- MARIMON RIUTORT, A. (2015): «Dels murcians als andalusos. La immigració peninsular a les Illes Balears (1930-1980)» *Cercles. Revista d'Història Cultural*, núm 18, pàg. 79-99.
- MARIMON RIUTORT, A. (2020): «La construcción del espacio político de la Izquierda Nacionalista en la isla de Mallorca. Las elecciones municipales de 1979 y de 1983». *Historia Actual Online*, núm. 53, pàg. 123-136.
- MOLINA DE DIOS, R. (2004): «Les transformacions econòmiques fins l'arribada del turisme de masses». Dins BELENGUER, E. (dir.) (2004), *Història de les Illes Balears, Volum III*, Edicions 62, Barcelona.
- NADAL OLLER, J. (1984): *La población española (Siglos XVI a XX)*. Ariel, Barcelona.
- NIETO CALMAESTRA, J.A.; EGEA JIMÉNEZ, C. (2005): «La dinámica demográfica en Andalucía en el último cuarto del siglo XX». *Cuadernos Geográficos*, vol. 36, núm. 1 pàg. 125-152.
- PONS, J.; BIBILONI, A. (2004): «El mercat de treball a la indústria del calçat a Mallorca (1900-1970). El cas de Lloseta» *Estudis Baleàrics*, núm. 78-79, pàg. 141-159.
- PONS, J.; CARO, M. M. (2005): «La immigració d'Andalusia a Mallorca». Dins SERRA BUSQUETS, S. i PONS BOSCH, J., (2005), *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*, Universitat de les Illes Balears, Palma, pàg. 93-101.
- PONS, J.; SÁNCHEZ DE LEÓN, M. J. (2005): «La immigració valenciana a Mallorca». Dins SERRA BUSQUETS, S. i PONS BOSCH, J., (2005), *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*, Universitat de les Illes Balears, Palma, pàg. 111-121.
- RÓDENAS CALATAYUD, C. (1994): «Migraciones interregionales en España (1960-1989): cambios y barreras». *Revista de Economía Aplicada*, vol. 2, núm. 4, pàg. 16-17.
- SALAS VIVES, P. (2011): *Història de Pollença. Segle XX*, Ajuntament de Pollença, Pollença.
- SANTANA MORRO, M. (1996): *Consell: les penes de mort. La Guerra Civil a Mallorca poble a poble*. Documenta Balear, Palma.

- SANTANA MORRO, M. (2018): *La plagueta vermella. Una història de quinquis i outsiders*. Illa Edicions.
- SASTRE RAYÓ, G.; ORDINAS MARÍ, A. (1979): *Alaró. Aspectes històrics, costums i tradicions*. Edicions Cort, Palma.
- SERRA BUSQUETS, S.; PONS BOSCH, J. (2005): *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*, Universitat de les Illes Balears, Palma.
- SERRA, S.; RIPOLL, A. i COMPANYY, A. (1995): «Mallorca: de l'emigració a la immigració», *Estudis Baleàrics*, núm. 51, pàg 139-161.
- SILVESTRE RODRÍGUEZ, J. (2010): «Las emigraciones interiores en España, 1860-2007». *Historia y Política*, núm. 23, pàg. 113-114.
- SOLÉ, C. *et al.*, (2000): «El impacto de la inmigración en la sociedad receptora». *REIS: Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 90, pàg. 131-158.
- VIDAL PERELLÓ, M. (2004): *Cor arlequinat. 1908-2004, història d'un sentiment*. Ajuntament de Consell, Consell.
- VILLALONGA VIDAL, A. J. (2000): «Consell: de llogaret a municipi». *Festes de Sant Bartomeu 2001*, pàg. 4-15.
- VIVES, J. A. (2005): «El fet immigratori murcià a les Illes Balears». Dins SERRA BUSQUETS, S. i PONS BOSCH, J., (2005), *Història de la immigració de l'Estat espanyol a les Illes Balears*, Universitat de les Illes Balears, Palma, pàg. 103-110.
- VIVES REUS, A. (2005): *Historia del Fomento del Turismo de Mallorca (1905-2005)*, Fundació Turística i Cultural de les Illes Balears, Palma.

Fonts

Les fonts documentals emprades per a la realització d'aquest treball han estat extretes de l'Arxiu Municipal de Consell (AMC). Pel que fa a les fonts orals, s'han usat un total de set entrevistes realitzades a diversos immigrants peninsulars entre el juny de 2020 i el maig de 2021, en els seus respectius habitatges. Els entrevistats han estat:

- Eduardo Hervás Burgos (28 de maig de 2020)
- Justo Sánchez Ruíz (4 de juny de 2020)
- José Consuegra Cerrato (31 de març de 2021)
- María Cleofé Castaño Junquera (12 d'abril de 2021)
- Eusebio Olmo Picazo (24 d'abril de 2021)
- Antonia Pérez Navarro (10 de maig de 2021)
- Antonio Cuéllar Morales (28 de maig de 2021)

APÈNDIX

Entrevistes

- ENTREVISTA 1

FITXA TÈCNICA:

Nom: Eduardo Hervás Burgos

Sexe: Home

Edat: 84 anys

Data de naixement: 10 d'abril de 1936

Lloc de naixement: Cabezarrubias del Puerto (Ciudad Real)

Any d'arribada: 1964

Municipi de residència: Consell

Altres llocs de Mallorca on ha residit: -

Professió: Miner

Nivell d'estudis: Bàsics

Idioma de realització: Castellà

QÜESTIONARI:

1.- Com era la situació socio-econòmica de la vostra regió?

Jo vaig néixer a Cabezarrubias del Puerto, però de jove vaig anar a viure a Puertollano, on hi vaig residir fins als anys seixanta. Estava aturat i de la prestació d'atur cobrava 500 pessetes al mes. La situació era molt dolenta, no hi havia feina.

2.- Per què vàreu triar les Illes Balears per viure?

La meva dona tenia família aquí que ja havien emigrat de Puertollano a causa de la situació econòmica que hi havia allà. Aleshores, la meva dona, natural de Puertollano, i jo decidirem venir cap aquí. Per això, vaig escriure quatre lletres¹⁴¹ als meus cunyats perquè ens ajudessin a venir a Mallorca.

3.- Per tant, qui vos va incitar a venir fou la família de la vostra dona?

Sí, ens ajudaren molt. Els meus cunyats em contestaren i em digueren que ens embarquéssim la meva dona, la filla i jo perquè aquí tindria feina.

4.- Quan vàreu partir de ca vostra, vos plantejàreu que seria per sempre o per una temporada?

Això, no ho sabia perquè quan vaig arribar no tenia una feina segura. Quan arribàrem vaig anar al carrer Aragó, a Ciutat a demanar feina de repartidor, però no em

¹⁴¹ Escriure una carta

varen contractar. Per això, ja vaig anar directament a la mina. Venia a cercar feina i esperava un futur millor del que hagués pogut tenir a Puertollano.

5.- Així doncs, vostè va venir amb la família cap a Mallorca?

Sí, vaig venir amb la meva dona i la meva filla major, na Chari, que tan sols tenia dos anys.

6.- Quan arribàreu a l'illa no teníeu feina, però casa?

Encara que no tingués feina, el meu cunyat tenia raó i en vaig trobar aviat. Però casa quan vaig arribar ja en tenia.

7.- En què treballàveu al vostre lloc d'origen?

Treballava a la mina, però s'esgotà el producte que trèiem i s'acabà la feina. Els miners de Puertollano fórem els primers que quedàrem a l'atur.

8.- Tot d'una vos instal·lareu a Consell?

Sí, vinguérem perquè la família ja s'hi havia instal·lat i, endemés, estava a prop de la mina d'Alaró on treballava. Molts dels peninsulars que vinguérem a treballar a les mines ens instal·làrem a Consell.

9.- A quina zona?

Al carrer de Sant Bartomeu

10.- Per què triàreu aquest lloc?

Hi havia cases velles i la renda que demanaven era més barata que les d'altres zones del poble. Allà hi visquérem set mesos i després ens traslladàrem al carrer nou, sempre de lloguer, fins que vaig poder comprar la meva casa.

11.- Al poble hi viu més gent del vostre lloc d'origen?

Sí, clar! N'està ple dels que emigràrem de Puertollano a la recerca d'una vida millor. Te'n puc citar a voler: na Santi, el seu pare, la seva mare, els seus oncles, en Domingo, els Olmo i molts més...

12.- La seva dona no és de Mallorca?

No, és de Puertollano. Allà la vaig conèixer, ens hi casàrem i hi vàrem viure de recent casats.

13.- Quants de fills teniu i a on han nascut?

En tinc 3. Na Chari, la major que nasqué a Puertollano i n'Eduardo i en José Luis que ja nasqueren a Consell, al carrer Nou.

14.- Quin tipus d'educació han rebut els vostres fills?

Tots anaren a escola fins als 14 anys, llavors jo els vaig demanar si volien seguir estudiant o si, per al contrari, es volien posar a fer feina. Quan acabaren els tres em van dir que volien fer feina –rient.

15.- A quina escola han anat?

De petits els tres començaren a ca ses monges, al convent del carrer Roser, però als sis anys ja anaren allà baix a la escola pública. Havien construït aquesta escola per als més grans i els meus tres acabaren els estudis allà.

16.- Amb quina llengua parlen? I els néts?

Els meus fills parlen de tot –rient. Saben xerrar el castellà perquè és la seva llengua materna, però amb la gent del poble parlen el mallorquí perquè és el que han après aquí. I els néts igual ja tenen mares i pares mallorquins. Jo, amb els anys que fa que soc aquí no el parlo, però algunes coses les entenc.

17.- Es consideren mallorquins?

Els meus fills és consideren tots mallorquins. Els dos petits perquè ja nasqueren aquí i la gran també s’hi sent. Tenen la seva vida aquí. Fins i tot, jo que vaig arribar amb 26 anys també em considero mallorquí.

18.- Si poguéssiu tornaríeu al vostre lloc d’origen?

Ara, en aquestes alçades de la vida, ja no hi tornaria perquè la família, tant de la meva dona com la meva, han mort tots. Bona part de la meva vida la tinc aquí.

19.- Soleu visitar el vostre poble?

Abans hi solíem anar sovint. La darrera vegada que hi anàrem la meva dona ja no és trobava en condicions per mor de la malaltia que pateix. Per això, ara ja no hi anem.

20.- Vos relacioneu indistintament amb mallorquins i amb gent de fora?

Sí, tinc amics mallorquins i foresters, com ens diuen aquí.

21.- Heu tingut mai problemes per ser de fora?

Jo mai n’he tingut cap.

22.- Amb qui solíeu sortir a divertir-vos, amb altra gent de fora o amb els mallorquins?

Jo m’aplegava amb tothom. Però quan sortíem a divertir-nos, normalment ho fèiem un grup peninsulars plegats: el *Brujo*, el *Maromo*, el *Soto* i el *Cano*. Sovint anàvem a Palma a prendre alguna cosa per la Plaça Gomila, però quan sortíem per Consell ens divertíem amb el rector, don Pedro. Sempre em deia que preparés gent per jugar un truc. Curiosament, al capellà li agradava el truc foraster. Encara que també jugàvem al truc mallorquí, però el foraster es veu que li agradava més.

23.- On solíeu sortir amb els amics per Consell?

El bar on anàvem tots els forasters era el que regentaven na Jerònima i en Tomeu –Bracet. El bar que més tard fou de na Mari –des vidrier–, llavors va ser Can Mateu i ara és Ca'n Sebastià. Saps on te dic? Idò allà ens hi reuníem tots els forasters, era el nostre cafè.

24.- Quina opinió teniu dels mallorquins?

Jo amb els mallorquins sempre m'he dut bé, en general. He de dir que jo sempre he fet el possible per caure bé als que em varen acollir.

25.- Quan decidireu emigrar, sabíeu que a Mallorca es parlava una llengua diferent?

No ho sabia, perquè a mi ningú no m'ho havia explicat, però quan vaig arribar ho vaig descobrir. Sols vaig aprendre les quatre paraules més importants, sobretot, les necessàries per jugar al truc, això sí que ho vaig aprendre ràpid –rient.

26.- Quins plats de la cuina mallorquina coneixeu?

Sí, en conec alguns com ara les sopes mallorquines o el pa amb oli.

27.- A ca vostra les heu cuinat mai?

Sí, clar. Però el que més m'agrada són els tords amb col, perquè soc una persona a qui li agrada molt la caça i la cuina –rient. De fet, no t'ho havia dit, però nosaltres organitzàrem a finals del seixanta el que ara és la Societat de Caçadors de Consell amb altra gent de Consell i sortíem a caçar per la zona des Vinyet.

28.- Quins fets històrics de Consell vos han marcat?

Hi ha hagut molts de canvis, sobretot socialment, quan vinguérem pareixia que els mallorquins ens donaven l'esquena. Els hi transmetíem desconfiança: hi havia moltes cases buides al poble i als forasters no ens les volien llogar. Gràcies a Déu, nosaltres tinguérem sort i per mediació de la família de la meva dona aconseguírem un sostre. Amb el temps, això va anar espessant i tot va canviar, a dia d'avui res és igual i tots ens portem molt bé.

- ENTREVISTA 2

FITXA TÈCNICA:

Nom: Justo Sánchez Ruíz

Sexe: Home

Edat: 72

Data de naixement: 19 de novembre de 1947

Lloc de naixement: Rus (Jaén)

Any d'arribada: 1965

Municipi de residència: Consell

Altres llocs de Mallorca on ha residit: -

Professió: Cambrer, pica-pedrer, obrer

Nivell d'estudis: Estudis Primaris

Idioma de realització: Català

QÜESTIONARI:

1.- Com era la situació socio-econòmica de la vostra regió?

La situació era la mateixa que a la resta d'Andalusia i de tota Espanya. Pobresa n'hi havia a cada racó de l'estat. Havia acabat la guerra i no hi havia feina ni tampoc menjar. A la nostra província tothom vivia del camp, tot era misèria i fam, foren uns anys molt dolents.

2.- Per què vàreu triar les Illes Balears per viure?

Ara t'ho diré: el meu cunyat, Alfonso, va venir quan festejava la meva germana major. Un cop s'hagué casat hem va dir que vingués perquè aquí hi havia molta feina en la construcció.

3- Per tant, qui vos va incitar a venir fou el vostre cunyat?

Sí, així fou com vaig venir a provar sort.

4.- Quan vàreu partir de ca vostra, vos plantejàreu que seria per sempre o per una temporada?

El problema era que a Rus no hi havia gens de feina, en canvi aquí havia esclatat el *boom* turístic i de la construcció. Per això, quan vaig arribar ja vaig veure que aquí hi havia una feinada. Els hotels s'acaramullaven a la costa i nosaltres érem mà d'obra barata. La feina era segura i les ganes de tornar a la misèria eren poques. M'entens?

5.- Idò, vostè va venir amb la família cap a Mallorca?

Sí, jo vaig venir amb el meu cunyat que havia tornat a Rus per casar-se amb la meva germana major. Llavors va venir cap aquí la germana petita, na Isabel, casada a Alaró, i la meva mare que havia quedat viuda molt jove, vingué al poc temps. Ella no tenia res, viuda i amb quatre fills hagué de fer feina sempre per mantenir la família. A més a més, eren uns temps que qui tenia doblers estudiava i qui no en tenia treballava. Nosaltres érem d'aquests darrers i a casa els quatre germans ens posàrem a fer feina molt joves. Per això, vinguérem tots cap aquí, la misèria era per tot, però aquí almenys hi havia feina i a la mare no la podíem deixar sola i sense res tan enfora.

6.- Quan arribàreu a l'illa no teníeu feina, però casa?

Sí, clar. Per mediació del meu cunyat en vaig trobar tot d'una. La majoria dels forasters que veníem ja teníem feina, o bé en trobàvem aviat.

7.- En què treballàveu al vostre lloc d'origen?

Allà feia feina del que sortia. Vaig fer feina a una fàbrica de rajoles, però la situació era molt difícil i no hi havia gaire sort.

8.- Tot d'una vos instal·lareu a Consell?

Sí, tot d'una ens instal·làrem al poble. Llavors la meva mare es va casar amb el pare de Manolo Santana, un home que també era viudo. Això era normal en aquella època. Els dos no eren gaire majors i jo era fadrí i encara vivia amb ells.

9.- A quina zona?

Vivíem al carrer Ramon Llull, entre can Gelat i la fàbrica de sabates de can Rumbet. Sempre anàrem de lloguer.

10.- Per què triàreu aquest lloc?

Perquè el meu cunyat ja s'havia instal·lat al poble quan vingué la primera vegada i tenia contactes.

11.- Al poble hi viu més gent del vostre lloc d'origen?

No, de Rus només vinguérem a Consell la meva família. Però de la resta d'Andalusia va anar arribant al poble molta més gent, les mines varen atreure molta gent del sud, sobretot de Puertollano. Era gent que ja havia treballat a les mines de la zona i quan s'acabaren els cridaren per fer feina a les d'aquí.

12.- La seva dona és de Consell?

Sí, na Margarita –Xesca. Ens coneguérem quasi tot d'una que vaig arribar. Ella tenia 15 anys i jo 17. Nosaltres ens havíem traslladat al final del carrer Palma, prop de la botiga que regentava sa mare. Imagina't veïnats i joves! –rient. Va passar el que va passar, ens enamoràrem.

13.- Quants de fills teniu i a on han nascut?

Hem tingut dues filles i les dues han nascut a Consell.

14.- Quin tipus d'educació han rebut els vostres filles?

Les dues han estudiat el que han volgut. La petita, fins i tot, li hem pogut pagar una carrera, la d'odontologia.

15.- A quina escola han anat?

De petites anaren a ca ses monges, però més tard començaren a l'escola nova, la pública. Llavors, volgueren seguir estudiant i anaren a l'institut a Inca. Però les meves filles mai han tingut cap problema per ser filles d'un peninsular.

16.- Amb quina llengua parlen? I els néts?

Parlen el mallorquí i amb mi també, encara que algunes vegades se'm dirigeixen en castellà. Els néts igual que els fills.

17.- Es consideren mallorquins?

Clar que sí! Elles es consideren ben mallorquines!

18.- Si poguéssiu tornariéu al vostre lloc d'origen?

No. Perquè jo vaig venir molt jove aquí i encara que tingui les arrels a Rus, la meua vida l'he feta a Consell. Per res del món me n'aniria d'aquest poble. Consell és el meu poble.

19.- Soleu visitar el vostre poble?

Sí, hi he anat algunes vegades amb la meua dona. Allà hi tinc cosins que quan hi vaig em fan molt de cas i ens alegrem molt de veure'ns perquè de petits jugàvem plegats.

20.- Vos relacioneu indistintament amb mallorquins i amb gent de fora?

Mai he tingut cap problema amb els mallorquins. Al contrari sempre m'han respectat i jo els he respectat a ells. Jo em considero un mallorquí més. Sempre m'he dut molt bé amb els meus companys de feina tan mallorquins com forasters, sobretot quan vaig fer feina a can Perico Torrer.

21.- Heu tingut mai problemes per ser de fora?

Jo no. Mai, mai! Però una vegada, em va passar una pardalada: un jove del poble en broma em va dir foraster i jo li vaig contestar rient «Calla, calla que quan jo vaig arribar a Consell tom pare encara no s'havia casat». De llavors ençà, cada vegada que ens topem pel carrer em retreu l'anècdota.

22.- Amb qui solíeu sortir a divertir-vos, amb altra gent de fora o amb els mallorquins?

Normalment, sortíem a fora del poble. Anàvem a Palma a la plaça Gomila on hi havia les discoteques i la festa de nit. També anàvem a s'Arenal perquè eren els anys del *destape*, hi havia les primeres estrangeres i molta festa. A tots aquests llocs sempre hi vaig sortir amb mallorquins, amb en Bernat –Porrerenc– i d'altres amics.

23.- On solíeu sortir amb els amics per Consell?

A Consell, el bar del nostre grup d'amics era Es Club, que en aquell temps era el Centre Parroquial. Allà s'ajuntava gent de la contrada, joves i jovenetes d'Alaró i Binissalem. Va ser un local d'on sortiren moltes parelles –rient.

24.- Quina opinió teniu dels mallorquins?

Molt bona gent. Com tothom a aquesta vida n'hi ha de bons i de dolents, però en general, no tinc cap queixa.

25.- Quan decidireu emigrar, sabíeu que a Mallorca es parlava una llengua diferent? La feis servir?

No. Jo no havia sortit mai de la província de Jaén, no havia vist mai la mar, com per a saber que aquí es parlava una llengua diferent. Quan vaig arribar feia feina amb el meu cunyat i un grapat de pica-pedrers mallorquins. D'aquests, n'hi havia un que venia de Sóller i era molt cantador i el temps que treballàvem sempre cantava. Un dels primers dies que m'havia incorporat aquest jove cantava i jo no entenia res, així que li vaig demanar al meu cunyat: *¿Alfonso qué son moros?* Però després vaig entendre que era mallorquí i em vaig esforçar per entendre'l. Tira a tira el vaig anar aprenent. Per això, ara l'entenc perfectament i el parlo «enximporrat». Em defens tot el que puc. La meva germana petita que quan vinguérem tenia 12 anys el parla molt millor que jo.

26.- Quins plats de la cuina mallorquina coneixeu?

El millor plat de la cuina mallorquina és el pa amb oli, és bo i fàcil de cuinar. Però també m'agrada molt la porcella i el frit de mè. La cuina d'aquí m'agrada molt.

27.- A ca vostra les heu cuinat mai?

Sí, tots. Però el que repetim més és el pa amb oli, quasi cada vespre en sopem.

28.- Quins fets històrics de Consell vos han marcat?

El poble ha fet un canvi molt gros. A mi el que em sorprèn és el creixement de Consell perquè quan vaig arribar tenia poc més de 1.500 habitants i avui som més de 4.000. Abans el poble era més viu que ara, els joves voltàvem pels bars i fèiem estades a la Plaça on hi havia ball. La gent es divertia molt més que a dia d'avui perquè hi havia més feina que ara i la gent gastava més al poble. Ara a Consell hi ha més gent que no hi havia, però més gent que no fa poble. Hi ha dos pobles: l'antic i el dels nouvinguts, que no es fan amb el poble antic. Molta gent que només ve a dormir. Són dos pobles i és molt trist veure com es va morint a poc a poc: la gent no et saluda, no surt als bars i no compra als comerços. Però vosaltres, els joves, sou els que l'heu de ressuscitar.

- ENTREVISTA 3

FITXA TÈCNICA:

Nom: José Consuegra Cerrato

Sexe: Home

Edat: 88 anys

Data de naixement: 11 d'agost de 1932

Lloc de naixement: Peñarroya- Pueblonuevo (Córdoba)

Any d'arribada: 1967

Municipi de residència: Consell

Altres llocs de Mallorca on ha residit: -

Professió: Peó

Nivell d'estudis: Estudis Primaris

Idioma de realització: Castellà

QÜESTIONARI:

1.- Com era la situació socio-econòmica de la vostra regió?

Quan era jove feia de pagès i després vaig començar a fer feina a una empresa de Còrdova que construïen carreteres. Llavors, també vaig fer feina a la brigada de l'Ajuntament de Peñarroya. Més tard, vaig començar a treballar a una empresa metal·lúrgica que fonia metall. Era una feina molt feixuga: havia d'empènyer vagonetes a una temperatura altíssima que desprenia el carbó de coc. D'allà vaig anar a picar pinso a la fàbrica d'adob que hi havia als afores del poble. Però, també era precari i vaig fer feina a una empresa que produïa paper i hi vaig fer feina molts d'anys. Vaig fer moltes feines, però cap era segura, eren temporals. No hi havia estabilitat.

2.- Per què vàreu triar les Illes Balears per viure?

Havia quedat a l'atur i vaig demanar permís per anar a França. Allà hi vaig estar uns deu dies i vaig tornar al meu poble on me vaig posar a fer feina a una empresa que es dedicava a treure calç. Ja estava cansat de tanta inestabilitat i vaig decidir venir cap a Mallorca perquè aquí ja havia arribat la meva cunyada Teresa, la germana de la meva dona. Ella havia vingut uns anys abans perquè el seu home Julián es va posar a treballar a la mina d'Alaró.

3- Per tant, qui vos va incitar a venir fou la família de la vostra dona?

Sí, ella havia vingut uns anys abans perquè el seu home Julián es va posar a treballar a la mina d'Alaró. Em va dir que aquí hi havia feina fora de la mina i no m'ho vaig pensar.

4.- Quan vàreu partir de ca vostra, vos plantejàreu que seria per sempre o per una temporada?

Vinguérem perquè aquí hi havia molta feina. Molta. I clar, quan treballes a un lloc i guanyes més doblers que a allà d'on vens, estàs a gust. Tampoc ho vaig pensar gaire en tornar o no, quan vaig sortir.

5.- Va venir amb la família cap a Mallorca?

Jo vaig venir uns mesos abans que la meva família. Després, un mes i mig més tard, aproximadament, vingueren la meva dona, les dues filles i el meu sogre. Carregada amb les maletes. Ella no havia sortit mai del poble. Sempre diu que va sortir un Dijous Sant a les cinc del dematí. Ho va passar molt malament pel camí perquè cap taxi la volia recollir. La filla petita, n'Antonia que llavors tenia 3 anys, va plorar tot el camí i li demanava a sa mare per tornar a casa.

6.- Quan arribàreu a l'illa teníeu feina?

Sí, vaig posar-me tot d'una a treballar amb n'Eusebio que era de Puertollano i germà del meu cunyat que havia vingut uns anys abans i havia muntat una empresa de construcció.

7.- En què treballàveu al vostre lloc d'origen?

De tot el que t'he dit abans, però per moltes feines que tingués cap era segura. En canvi, aquí hi hagué feina sempre. Quan arribàrem a Mallorca hi havia la meitat del que hi ha ara. Tu saps a Santa Ponça què hi havia? No hi havia res. Nosaltres posàrem tot el ciment que hi ha ara. Els hotels d'aquella zona els férem nosaltres. Llavors, vaig deixar la construcció i em vaig posar a fer feina a l'escorxador del Carme. 15 anys hi he fet feina i allà mateix m'hi he jubilat. Per a mi la millor feina. Vaig estar a la secció de manteniment.

8.- Tot d'una vos instal·lareu a Consell?

Sí, de tot d'una vàrem estar nou mesos a casa de la meva cunyada Teresa, devora la carnisseria de Can Tòfol. Les dues famílies juntes, però tampoc es tractava de viure sempre així. Per això, vinguérem a viure a aquesta casa. Aquí, hi hem fet la vida, pràcticament des de la nostra arribada. Sempre de lloguer.

9.- Per què triàreu aquest lloc?

Perquè aquí ja hi teníem família i un sostre segur.

10.- Al poble hi viu més gent del vostre lloc d'origen?

A Consell, procedents de Peñarroya només hi som nosaltres i els meus cunyats i nebots.

11.- La seva dona no és de Mallorca, idò?

No, també és de Peñarroya.

12.- Quants de fills teniu i a on han nascut?

Tenim dues filles. Les dues nascudes a Còrdova. La major, na Teresa que va venir quan tenia 8 anys i n'Antònia que en tenia 3 quan vingué.

13.- Quin tipus d'educació han rebut els vostres fills?

Els estudis bàsics. Les dues estudiaren fins els setze anys. La petita també va anar a Santa Mònica i allà hi va fer fenja sis anys.

14.- A quina escola han anat?

Quan vàrem arribar anaren a escola a ca ses monges. La petita també va anar a Santa Mònica i allà hi va fer fenja sis anys.

15.- Amb quina llengua parlen? I els néts?

Parlen en castellà, però com que vingueren de molt nines aviat aprengueren el mallorquí. Els néts ja parlen el mallorquí perfectament. Però a casa, tots parlem el castellà.

18.- Es consideren mallorquins?

Els meus fills és consideren tots mallorquins. Els dos petits perquè ja nasqueren aquí i la gran també, tenen la seva vida aquí. Fins i tot, jo que vaig venir amb 26 anys també em considero mallorquí.

19.- Si poguéssiu tornaríeu al vostre lloc d'origen?

Ara ja seria molt difícil. Tenim les filles aquí, casades amb consellers. A Consell els tenim a tots, les filles, els néts i els besnéts. Si no haguéssim tingut fills quan em vaig jubilar ens ho haguéssim pensat, però allà tampoc ja no tenim ningú. A la meva dona li va costar molt deixar Peñarroya. Les veïnades li deien: quina sort que te'n vas a Mallorca! Estan molt bé a Mallorca! Però ella no volia partir, i això sempre li ha fet tenir molta d'enyorança.

20.- Soleu visitar el vostre poble?

Hi vàrem tornar als quatre anys d'haver arribat a Mallorca i de tornada vàrem dur cap aquí al meu nebot, Antonio Cuéllar, el fotògraf del poble. Amb ell vingueren el germà de la meva dona i el seu home. El poble l'hem visitat quasi cada any fins abans de la maleïda pandèmia. Per mor d'aquesta pesta fa dos anys que no hi hem pogut anar, però el poble natal sempre estira. Allà nasquérem, jugàrem, ens hi casàrem i hi formàrem la nostra família.

21.- Vos relacioneu indistintament amb mallorquins i amb gent de fora?

Sí, fa 55 anys que vivim al poble i amb els veïnats sempre ens hem dut molt bé. N'hem vist morir molts, però amb els que han anat vinent mai hem tingut cap problema. Jo, normalment pujo els dematins a passar una estona als bancs de la plaça amb altres mallorquins per comentar els temes d'actualitat.

22.- Heu tingut mai problemes per ser de fora?

De tot d'una ens digueren molt forasters, però amb el temps espassà i ara ja no es diu. A la meva dona, alguna vegada quan ha dit que anava a visitar el seu poble li han

contestat que el seu poble era Consell. I, clar, callava. Record que no feia molts anys que havíem arribat i tinguérem una mica de discussió amb un mallorquí per un malentès amb la llengua. Per una cosa tan simple, quasi va venir la guàrdia civil. Però el rector de Consell, don Pedro, va posar pau. Va dir que era impossible que nosaltres féssim mal a ningú que érem bones persones.

23.- Amb qui solíeu sortir a divertir-vos, amb altra gent de fora o amb els mallorquins?

Normalment, sortia amb n'Eduardo Hervás i la seva família, però també amb altres amics de la Península: n'Eusebio i els meus cunyats. Anàvem a Santa Ponça a la platja. També venia en Valentín *el Quinto*. Anàvem a passar molts de caps de setmana als hotels de Magaluf i Santa Ponça. Eren els que nosaltres havíem construït. De més majors, sempre hem seguit sortint amb els mateixos. Tots ens vàrem apuntar a la Tercera Edat i hem fet moltes excursions plegats.

23.- On solíeu sortir amb els amics per Consell?

Nosaltres sempre anàvem al bar que regentaven en Tomeu –Bracet– i na Jerònima. Però també anàvem, algunes vegades al bar de les porxades, crec que es deia Cas Canonge. Quan feia feina a la construcció férem els pisos de la plaça de Son Bernadet i quan acabàvem anàvem amb els amics al bar de'n Tomeu.

24.- Quina opinió teniu dels mallorquins?

Ja t'ho he dit. En un principi estàvem senyalats. Ens deien forasters, forasters! Pareixia que havíem trasbalsat la vida del poble. Tot era perquè ens havien dit que havien vingut alguns peninsulars abans que nosaltres que no eren *trigo limpio*. Per tant, ens tenien l'ull damunt i no quèiem molt simpàtics. Però això, va durar poc i aviat estarem tots mesclats. He de dir que les meves filles s'han casat amb dos consellers. La major amb en Sebastià –de Son Antem– i la petita amb en Miquel –des Forn. I, tant la meva dona com jo sempre hem dit que no ens podem queixar perquè hem estat molt ben rebuts per les dues famílies.

25.- Quan decidireu emigrar, sabíeu que a Mallorca es parlava una llengua diferent?

Sí, ens ho havia dit na Tere.

26.- Quins plats de la cuina mallorquina coneixeu? Els cuinau?

Sí, jo sempre he estat molt caçador i m'agraden els tords. Tant caçar-los com menjar-los. Però la meva dona no li agrada cap plat que tingui animal de ploma. Ella té bona mà per a la cuina i prepara sopes mallorquines, frit de mè i tumbet.

27.- Quins fets històrics de Consell vos han marcat?

El poble ha canviat molt. La Plaça Major l'hem vista canviar unes quantes vegades, abans hi passaven cotxes i ara no n'hi passa cap. Consell ha crescut molt, s'ha engrandit a rel de posar pisos i més pisos cap a la zona del Camp de Futbol. Tot el que hi ha darrera ca nostra eren solars i ara tot són cases. Els 55 anys que fa que som aquí han donat per veure moltes coses.

- ENTREVISTA 4

FITXA TÈCNICA:

Nom: Maria Cleofé Castaño Junquera

Sexe: Dona

Edat: 63 anys

Data de naixement: 4 de novembre de 1957

Lloc de naixement: San Cebrián de Castro (Zamora)

Any d'arribada: 1973

Municipi de residència: Consell

Altres llocs de Mallorca on ha residit: Cala Major

Professió: Cambra de planta

Nivell d'estudis: Estudis de secretariat (sense el títol)

Idioma de realització: Català (Q) / Castellà (R)

QÜESTIONARI:

1.- Com era la situació socio-econòmica de la vostra regió?

A ca nostra mai passàrem fam perquè teníem terrenys d'herència i hi teníem animals. San Cebrián de Castro és un poble rural molt petit i abans de nosaltres partir, la gent del municipi ja havia començat a emigrar, sobretot la joventut se'n va anar perquè no hi havia futur. Ara tampoc n'hi ha, forma part de «l'Espanya buida».

2.- Per què vàreu triar les Illes Balears per viure?

Jo vaig venir a Mallorca a fer feina perquè, sincerament, estava cansada de fer feina al camp. Al meu pare sempre li va agrada fer molta feina i era feliç explotant les nostres terres. Però jo per no treballar tant, ni tampoc fer una feina tan feixuga com era el camp vaig decidir venir cap aquí.

3- Qui vos va incitar a venir cap a Mallorca?

El germà de la meva mare. Ell feia feina de cuiner a un restaurant del Born a Palma i vivia a Cala Major. De tan en quan venia al poble a visitar a la meva padrina. En una d'aquestes visites em va dir si volia venir a fer feina a Mallorca. Llavors era l'apogeu del turisme i hi havia molta feina. No era igual que ara. Bastava anar a l'hotel i demanar feina

i, quasi d'immediat te'n donaven. Sense currículum. Per això vaig venir i perquè també tenia una habitació a casa del meu oncle.

4.- Així doncs, vostè va venir amb la família cap a Mallorca?

Sí, vaig venir amb la meva germana i el meu oncle que ja vivia aquí.

5.- Quan arribàreu a l'illa teníeu feina?

No, però immediatament en vaig trobar. Tenia l'hotel on vaig començar a fer de cambrera de planta ben davant el pis on vivíem. Record que allà cobrava 40.000 pessetes cada mes. Era una animalada, sobretot per a una jove que venia de treballar al camp. Cada vegada que rebia el sou n'enviava una part al meus pares i el que em quedava per jo em sobrava. Vaig poder estalviar molt.

6.- Quan vàreu arribar a Consell?

Em vaig casar molt joveneta amb en Llorenç –Vidrier– que feia de vidrier a la fàbrica de Menestralia a Campanet i tot d'una decidírem venir a Consell. No record exactament quin any, crec que era a principis de 1980 o finals de 1979. Instal·laven les canonades d'aigua i tots els carrers del poble estaven aixecats. Encara hi havia moltes botigues obertes i la mina d'Alaró encara funcionava. El que em va sorprendre més va ser trobar una gran quantitat de peninsulars a un poble petit d'interior i tan allunyat de la costa.

7.- A quina zona vos instal·làreu?

Al principi del carrer Palma, molt a prop de la Plaça Major.

8.- Per què triàreu aquest lloc?

Perquè vàrem collir el cafè que anys enrere havia regentat en Tomeu –Bracet. De fet, vivíem damunt el bar. Hi vàrem estar 12 anys fins que compràrem aquest pis.

9.- Al poble hi viu més gent del vostre lloc d'origen?

No, únicament la meva germana, casada amb en Toni –Fideu– i jo.

10.- El seu home és de Mallorca?

Sí, nascut a Palma. Sempre va fer de vidrier i a Consell tothom el coneix pel malnom del seu ofici. A mi em coneixen com la dona des vidrier.

11.- Quants de fills teniu i a on han nascut?

En tinc dos. La major que nom Bàrbara i en Llorenç que és el petit. Tots dos han nascut a Consell i estan batejats a l'Església de Nostra Senyora de la Visitació de Consell.

12.- Quin tipus d'educació han rebut els vostres fills?

Els dos han anat a l'escola pública de Consell i quan varen acabar l'EGB varen anar a Inca a l'institut Berenguer d'Anoia. Llavors em digueren que no volien estudiar

més i es posaren a fer feina. El meu fill ha muntat una empresa de jardineria pel seu compte i li va molt bé.

13.- Amb quina llengua parlen? I els néts?

Parlen indistintament el castellà i el mallorquí, igual que els néts.

14.- Es consideren mallorquins?

Sí, ben mallorquins. Ells ja no aniran més al meu poble. La meva filla la vaig dur a la Península quan encara duia bolquers i no hi ha tornat pus. El meu fill hi va anar una vegada i tampoc no hi ha tornat. Ells són de Mallorca. Jo, en canvi, no renego de la meva terra, però aquí tinc ca meva. Fa molts anys que visc aquí. Fixa't tu que vaig venir amb 16 anys, em vaig casar amb 22 i de llavors ençà visc a Consell. Tinc 63 anys i també me sent en bona part mallorquina i, sobretot, consellera.

15.- Si poguéssiu tornaríeu al vostre lloc d'origen?

Ara no. Tinc els meus fills i els néts aquí. La vida m'hauria de canviar molt per tornar-me'n una altra vegada a San Cebrián de Castro.

16.- Soleu visitar el vostre poble?

Sí. Hi anem sovint. Perquè encara hi viu la meva mare. Les darreres vegades que hi hem anat foren a la primavera passada i el mes de setembre hi vàrem tornar perquè va morir el meu pare.

17.- Vos relacioneu indistintament amb mallorquins i amb gent de fora?

Sí, no tinc cap problema.

18.- Heu tingut mai problemes per ser de fora?

Jo mai n'he tingut cap. He tractat molt amb gent mallorquina i amb forasters. En el bar tractava més amb els forasters, però mallorquins també n'hi havia.

19.- Amb qui solíeu sortir a divertir-vos, amb altra gent de fora o amb els mallorquins?

Sempre m'ha estat indiferent sortir amb mallorquins com amb forasters. Però, de jove quan vivia a Cala Major sortia més amb forasters perquè aquella zona estava plena d'immigrants andalusos.

20.- El bar que regentàveu a Consell era el que freqüentaven els peninsulars, no és així?

Exacte. Al bar es reunien tots els que eren de la caça, que la majoria eren forasters. També s'hi aplegaven els del torn de mina que entrava i els del torn que sortia. La majoria no se n'anaven a ca seva ni a dinar: menjaven al bar i el cafè ja el prenién allà mateix. He tingut molts de clients forasters. Molts. De fet, els miners em demanaven si podria tenir

menjar preparat per quan sortissin de la mina. Jo els preparava carn que, curiosament, me la duïen de l'Escorxador de Carme perquè alguns forasters de Consell també hi treballaven. Cada any per Santa Bàrbara, després de la missa que feien els hi preparava un bon refrigeri. Mira, nosaltres collírem el bar en el moment de màxim apogeu del poble. Hi havia molta vida perquè encara hi havia les fàbriques obertes: can Pintores i can Perico Torrer. També venien les dones de la Cooperativa Camp Mallorquí i jo anava a comprar a les botigues. Tot això feia poble i els forasters ens integràrem molt bé. Foren uns anys tan bons i que la gent sortia a gastar al poble que no podíem collir les vacances el mateix temps que Es Club. Ens havíem de posar d'acord per no tancar les mateixes setmanes. El meu home tancava el bar a les quatre de la matinada i jo a les cinc i mitja del matí obria una altra vegada perquè venien els caçadors i els miners del primer torn a prendre el cafè.

21.- Quina opinió teniu dels mallorquins?

El mallorquí és igual que el foraster. Ni més ni pus. És normal que a cadascú li estiri més lo seu. M'entens? Al mallorquí lo seu li estira molt. Estic casada amb un mallorquí –rient. Som tots iguals.

22.- Quan decidireu emigrar, sabíeu que a Mallorca es parlava una llengua diferent? La feis servir?

No. No ho sabia. Això va ser el més dur per a mi. A Cala Major mai vaig parlar el mallorquí perquè sempre vaig fer feina amb andalusos. L'hotel estava ple d'immigrants que procedien d'Andalusia. No havia treballat mai amb mallorquins fins que no vaig tenir el cafè. I, això que la majoria de clients eren peninsulars. Si et sóc sincera ho vaig passar molt malament quan vaig venir a Consell. Tu pensa que jo sense sortir del carrer on vivia per anar a treballar només sentia parlar el castellà i quan vaig arribar a Consell tothom parlava el mallorquí, excepte els forasters. Quan vaig collir el bar, moltes vegades tenia ganes de plorar perquè no entenia ningú de Consell. No era el mateix venir de Palma a Consell que anar de Consell a Palma

Jo no el parlo. Però l'entenc. A ca nostra sempre empren el castellà. Així i tot, quan vaig al meu poble o parlo amb la meva mare per telèfon sovint me surten algunes paraules mallorquines. Sense anar més enfora, l'altre dia la vaig cridar per felicitar-la i li vaig dir «molts d'anys» i no va saber reaccionar. Em va sortir de l'ànima, sense voler. El meu home a vegades me diu que ja no sap si parlo mallorquí o castellà –rient.

23.- Ja és molt que l'entengueu.

Sí, perquè hi ha hagut molta gent que ha estat punyetera. Molts de forasters que duen aquí molts més anys que jo i no han volgut aprendre'l o simplement, com jo

entendre'l. No han tingut cap interès en posar una mica de voluntat. Jo l'entenc perquè m'hi he esforçat. Som nosaltres els que hem vingut a Mallorca. No heu estat vosaltres els que heu vingut a la Península. S'han de comprendre aquestes coses. Però hi ha gent molt tancada que no ho vol entendre i s'excusen amb les seves arrels. I què? Jo també les tinc i entendre una altra llengua no fa que hi renegui.

24.- Quins plats de la cuina mallorquina coneixeu?

Tots. Vaig tenir una bona mestra, la meva sogra. Em va ensenyar tots els plats de la cuina mallorquina que ella feia.

25.- A ca vostra les heu cuinat mai?

A ca nostra sempre he cuinat plats mallorquins. De la cuina forastera quasi no en sé perquè la meva mare quasi no tingué temps per ensenyar-me'n. Tot el que sé de cuina és gràcies a la meva sogra.

26.- Quins fets històrics de Consell vos han marcat?

Els canvis han estat molt grossos, com de la nit al dia. Quan jo vaig arribar els peninsulars no eren ben vists per la gent del poble. Però tampoc la gent d'abans no era com la d'ara. Els d'ara sou més oberts. Però abans hi havia gent que no sabia parlar el castellà, sobretot, els més majors. No és que no volguessin parlar-lo, és que molts no el sabien parlar. Pareixia que quan vinguérem els forasters veníem a robar i, això que fèiem poble. Però no només era una gent tancada en aquest sentit, sinó també en la societat. Record perfectament, que quan vaig arribar a Consell, les dones del poble no freqüentaven els bars. Això, estava molt mal vist. Vàrem ser nosaltres, les foresteres, les que començarem a freqüentar els bars i si hi havia qualche home major, com mestre Sebastià o l'amo en Tomeu, ens miraven amb raresa. Els era completament nou, no podien concebre com era possible que les dones entressin al cafè a consumir. Però, després de nosaltres, les mallorquines s'hi afegiren i es va acabar amb aquell estigma. Per tant, les mallorquines també s'adaptaren a algunes costums que teníem nosaltres com era la d'anar al bar.

Nosaltres, els forasters, fèiem poble. Anàvem a comprar a les botigues: a ca na Malcapa, a ca na Capona i a ca na Cabeia, però també a la carnisseria de can Llana. Jo regentava el bar i tot el que emprava per preparar el menjar ho comprava a les botigues del poble i vaig veure com a moltes dones forasteres els hi fiaven la compra si no podien pagar-la. Anava a tots els comerços que podia. A alguns llocs ens tractaven més bé i a d'altres menys. Jo que vaig arribar més tard al poble que la majoria de miners i encara notava certa desconfiança. Les dones forasteres no entraven a treballar com a servei

domèstic a les cases dels consellers. Entrava a fer-hi feina abans una mallorquina que una forastera. Tot per la maleïda desconfiança. Però amb el temps tot ha espassat i això ha canviat per complet, gràcies a Déu.

- ENTREVISTA 5

FITXA TÈCNICA:

Nom: Eusebio Olmo Picazo

Sexe: Home

Edat: 81 anys

Data de naixement: 11 de setembre de 1939

Lloc de naixement: Puertollano (Ciudad Real)

Any d'arribada: 1962

Municipi de residència: Consell

Altres llocs de Mallorca on ha residit: -

Professió: Peó i Mestre d'obres

Nivell d'estudis: Estudis Primaris

Idioma de realització: Català (Q) / Castellà (R)

QÜESTIONARI:

1.- Com era la situació socio-econòmica de la vostra regió?

Era bastant bona perquè allà hi havia moltes mines. Era una conca minera on hi havia molta feina. També hi havia molta construcció perquè abans dels seixanta va arribar a tenir prop de 50.000 habitants, molts atrets per la feina a la mina i, clar, s'havien de construir cases. Però a principis dels seixanta les mines anaren tancat i la gent començà a emigrar. El poble depenia de l'activitat minera i quan va començar la crisi de les mines, la població va anar minvant.

2.- Per què vàreu triar les Illes Balears per viure?

Quan jo feia el servei militar per l'emissora de ràdio de Puertollano sentírem que reclamaven miners per les Minas Isern d'Alaró. Per això, el meu germà Julián que ja va morir, el meu cunyat Domingo que també és mort i d'altres amics s'il·lusionaren i provaren de venir cap aquí. Quan jo vaig acabar el servei militar ja m'esperava la meva germana Lola per dur-me cap aquí.

3- Per tant, qui vos va incitar a venir fou la família?

Sí, ens escrivíem i ells també escrivien als amics. I, així anàrem vinent tots.

4.- Quan vàreu partir de ca vostra, vos plantejàreu que seria per sempre o per una temporada?

Des d'un principi ja pensàrem que seria per sempre. Tampoc no sabíem si ens agradaria el clima, la forma de viure d'aquí i això. Però al poc temps de ser aquí ja sabíem segur que quedaríem. Allà teníem una casa i el meu pare la va vendre perquè ni jo ni tampoc cap dels meus germans no vàrem voler tornar.

5.- Quan arribàreu a l'illa teníeu feina?

Sí, encara que ni jo ni el meu germà Lalo no treballàrem a la mina. A la mina hi treballaren el meu germà Julián i el meu cunyat Domingo. Però jo treballava a la construcció com a peó i el mestre d'obres era un mallorquí de la Part Forana. Hi havia tanta feina en la construcció que en el Moll de Palma hi havia mestres d'obra que esperaven els vaixells que portaven els peninsulars i oferien feina per al dia següent. Només posar un peu a l'illa ja es trobava feina.

6.- En què treballàveu al vostre lloc d'origen?

Allà treballava en la construcció, després d'acabar l'escola als 12 anys ja em vaig ficar a fer de peó

7.- Tot d'una vos instal·lareu a Consell?

Sí, perquè hi tenia els familiars que ja havien vingut abans.

8.- A quina zona?

Al carrer Metge Morey, enfront de la carnisseria de can Tòfol. En una casa que era d'un home que s'encarregava de la possessió de Son Cosmè. Després ens instal·làrem una mica més avall, prop del carrer caporal Isern, a can Toi i quan em vaig casar ja vaig venir a viure en aquesta casa. Fa 53 anys que hi visc aquí.

9.- Al poble hi viu més gent del vostre lloc d'origen?

Sí, bastants. Però ja n'han mort molts. Que quedin vius hi ha n'Eduardo Hervás, en José Soto, els fills dels Muñoz, els fills den Domingo Pérez... Tots ells vingueren de Puertollano per treballar a les mines d'Alaró.

10.- La seva dona és de Consell?

Sí, na Margalida –Xina. Va néixer en aquesta mateixa casa.

11.- Quants de fills teniu i a on han nascut?

Tenim quatre fills. En Jaume, na Petri, na Lina i en Lalo. Tots han nascut en aquesta casa com sa mare.

12.- Quin tipus d'educació han rebut els vostres fills?

De petits anaren a ca ses monges. Després, el gran el vaig dur a l'escola privada de Sant Francesc d'Inca i els altres tres a l'escola pública de Consell. Però cap va continuar els estudis, tots es posaren a fer feina aviat.

13.- Amb quina llengua parlen? I els néts?

Tant els fills com els néts parlen el mallorquí.

14.- Es consideren mallorquins?

Tots s'hi consideren mallorquins i jo també, eh!

15.- Si poguéssiu tornàrieu al vostre lloc d'origen?

No! Què hi he de fotre jo allà? Ho tinc tot aquí, la dona, els fills, els néts, els germans, els amics. Tinc un nivell de vida que no em puc queixar.

16.- Soleu visitar el vostre poble?

Al principi sí. Altres hi han anat molt més que jo. Hi he anat unes sis o set vegades. Els meus fills han anat a visitar-lo. Jo la darrera vegada que hi vaig anar deu fer uns vint anys a dur-li un ram de flors a la meva mare que va morir abans que jo vingués cap aquí.

17.- Vos relacioneu indistintament amb mallorquins i amb gent de fora?

Sí, clar que sí, des del primer dia que vaig arribar. La relació dels mallorquins amb nosaltres va ser molt bona. No sé si amb altre gent fou igual perquè el foraster tenia mala reputació aquí perquè de tant en quan en venia algun que no volia fer feina o era una mica maleit. Però nosaltres érem gent treballadora que ens comportàvem i respectàvem als mallorquins. Per això ens apropàrem bastant. Prova d'això, ha estat la quantitat de forasters i forasteres que s'han casat amb mallorquines i mallorquins.

18.- Heu tingut mai problemes per ser de fora?

No, no. Però el que va passar és que alguns t'ho deien en broma i d'altres t'ho deien amb una mica d'ironia. El meu fill Jaume encara ara me diu foraster, però en broma. Aquesta paraula de foraster sempre ha estat present, en broma o en recel. Jo mai m'ho vaig prendre malament, però sé d'algun que de tot d'una els hi queia feixuc. Ara ja ha espassat tot això.

19.- Amb qui solíeu sortir a divertir-vos, amb altra gent de fora o amb els mallorquins?

Mesclats. No hi havia barreres. El mallorquí es va fer al foraster i el foraster es va fer al mallorquí. La relació que jo vaig veure sempre va ser molt bona. Algunes discussions hi va haver com és normal, però érem tots persones.

20.- On solíeu sortir amb els amics per Consell?

El meu bar era el que regentava en Tomeu –Bracet– perquè sempre que havia de fer obra confiava amb jo. Allà hi anaven molts de forasters, però també mallorquins.

21.- Quina opinió teniu dels mallorquins?

Boníssima. Jo he apreciat a molts de mallorquins i molts de mallorquins m'han apreciat a mi. Si he necessitat un favor me l'han fet i al revés també, evidentment.

22.- Quan decidireu emigrar, sabíeu que a Mallorca es parlava una llengua diferent?

No. Llavors no sabíem res del que hi havia més enllà ni a Barcelona ni a Mallorca. Només ens havien dit que hi havia molta feina.

23.- La feis servir?

No, jo l'entenc però no la parl. A ca nostra de tot d'una la meva dona se'm dirigia en castellà. Però entre els fills, la dona i jo es parla català. A més a més, quan vaig al bar també entenc les converses dels amics i no es capgiren la llengua per parlar amb mi.

24.- Quins plats de la cuina mallorquina coneixeu?

Tots –rient. La meva dona és mallorquina i té molt bona mà per la cuina. El que més m'agrada són les sopes mallorquines

25.- A ca vostra les heu cuinat mai?

Cada dia.

26.- Quins fets històrics de Consell vos han marcat?

El mallorquí d'abans no és que fos aferrat, era estalviador. Quan sortien envers de fer dues cerveses en feien una. En canvi els peninsulars érem més gastadors. Però conforme el contacte entre uns i altres, s'han anat adaptant molt bé a la nostra costum de bar, sense mirar tan prim en la butxaca.

27.- Vostè va ser regidor a la primera legislatura de la democràcia, no és així?

Sí. En les primeres eleccions democràtiques em vaig presentar amb la Candidatura Independent i vàrem guanyar. El batle va ser en Guillem –Rollet– i també hi havia la dona de l'apotecari, na Margalida –Mariania. Qui em va incitar a entrar a les llistes fou en Nadal –des Cabàs. Jo no hi volia anar, però al final em varen convèncer i m'hi vaig presentar per ajudar al poble. Ara estic molt content d'haver format part del primer Ajuntament democràtic.

- ENTREVISTA 6

FITXA TÈCNICA:

Nom: Antonia Pérez Navarro

Sexe: Dona

Edat: 65 anys

Data de naixement: 12 d'octubre de 1955

Lloc de naixement: Puertollano (Ciudad Real)

Any d'arribada: 1965

Municipi de residència: Consell

Altres llocs de Mallorca on ha residit: -

Professió: Modista

Nivell d'estudis: Bàsics

Idioma de realització: Català

QÜESTIONARI:

1.- Com era la situació socio-econòmica de la vostra regió?

Era bona fins que les mines tancaren. Puertollano era un poble gran, com Inca i tenia moltes mines, però s'esgotaren. El meu pare era miner i va quedar a l'atur. Llavors la cosa es va complicar.

2.- Per què vàreu triar les Illes Balears per viure?

Jo era molt petita. El meu pare i un grup d'amics: en Félix, en *Maromo*, en Soto, en Julio, en Manolo decidiren venir. Primer volgueren partir a França a fer feina i ja ho tenien tot preparat per partir. Però llavors, s'adonaren que aquí l'amo de les mines, n'Andreu Isern cercava gent. I, dit i fet, no s'ho pensaren i vengueren cap aquí.

3- Qui vos va incitar a venir?

La crida que va fer n'Andreu Isern per Puertollano. El meu pare i aquest grup d'amics cregueren que era millor fer feina de miner com feien a Puertollano que anar a fer una altra feina a França.

4.- Quan vàreu partir de ca vostra, vos plantejàreu que seria per sempre o per una temporada?

Per sempre. Els meus pares mai varen pensar en venir fer dos duros i tornar a partir.

5.- Així doncs, vàreu venir en família?

Sí. Endemés la meva mare ja tenia un germà a Consell.

6.- Quan arribàreu a l'illa teníeu feina?

Sí, tot i que el meu pare va estar un any abans d'entrar a la mina. es posà a fer feina a la mina i la meva mare a sa Matança

7.- Tot d'una vos instal·làreu a Consell?

Sí.

8.- A quina zona?

Al carrer Metge Morey, davant la botiga de ca na Capona. Allà hi vivia el meu oncle, el germà de la meva mare, que poc temps després que nosaltres arribéssim

s'entornaren a Puertollano i dos anys més tard vinguérem en aquesta casa del carrer Sant Bartomeu.

9.- Al poble hi viu més gent del vostre lloc d'origen?

Sí que n'hi ha, sí. Bastants! –rient.

10.- Vosaltres que vinguéreu de petits a quina escola vàreu anar a Consell?

A la graduada, la de la Plaça Major. Allà on ara hi ha l'Ajuntament, que era l'escola pública. Els meus germans i jo no anàrem a ca ses monges. .

11.- Vostè es considera mallorquina?

N'Emilia, la meva mare, que segur que te'n records d'ella, es va morir als 89 anys. I, sempre va dir que ella era mallorquina i que quan anava a la seva terra era forastera. A ca nostra tots ens sentim mallorquins.

12.- Els vostres germans en quina llengua parlen?

Tant en Domingo com n'Elvira parlen el mallorquí i els seus fills i néts també.

13.- Si poguéssiu tornaríeu al vostre lloc d'origen?

Jo no. Però els meus pares tampoc no s'ho plantejaren mai tornar. Estaven molt bé aquí.

14.- Soleu visitar el vostre poble?

Els meus pares visitaven Puertollano cada any.

15.- Vos relacioneu indistintament amb mallorquins i amb gent de fora?

És clar que sí. Amb tothom.

16.- Heu tingut mai problemes per ser de fora?

No. Nosaltres no. Hi ha molta gent que sí i que ho han dit. Però no va ser el nostre cas perquè la meva mare era molt oberta i es va fer aviat amb el poble i tothom es va obrir amb ella. Els fills em seguit amb la mateixa dinàmica.

17.- Amb qui solíeu sortir a divertir-vos, amb altra gent de fora o amb els mallorquins?

Amb tots. Jo sortia amb el primer que em dia: anem! Mai vaig notar distincions en aquest sentit.

18.- On solíeu sortir amb els amics per Consell?

El meu bar el que regentava en Tomeu –Bracet– perquè sempre que havia de fer obra confiava amb jo. Allà hi anaven molts de forasters, però també mallorquins.

19.- Quina opinió teniu dels mallorquins?

Boníssima. Jo he apreciat a molts de mallorquins i molts de mallorquins m'han apreciat a mi. Si he necessitat un favor me l'han fet i al revés també, evidentment.

20.- Quan decidireu emigrar, sabíeu que a Mallorca es parlava una llengua diferent?

Sí, perquè la meva mare ja havia vingut abans a veure el seu germà i havia fet algunes amigues que xerraven el mallorquí.

21.- La feis servir?

Sí, clar. A ca nostra entre els germans hem xerrat el mallorquí i els meus pares mai ens han dit res. En canvi, els fills d'alguns amics del meu pare encara parlen el castellà. Fins i tot, la meva mare l'entenia. Quan la meva mare era viva i venia la veïnada li deia que li xerres en mallorquí que ella l'entenia.

22.- Quins plats de la cuina mallorquina coneixeu?

Tots.

23.- A ca vostra les heu cuinat mai?

Sí. La meva mare ja feia cuina mallorquina i jo també.

24.- Quins canvis de Consell vos han marcat?

A jo m'agradava més abans. El poble m'agrada, però m'agradava més fa uns anys perquè era més familiar, ara ha vingut molta gent que no fa poble i jo enyor això. Els veïnats no saluden ni bon dia ni bon vespre. Abans la gent es donava a conèixer, t'obrien les portes. La meva mare quan va venir, va tenir la veïnada de davant, madò Maria – Capona– com una mare. Li va ajudar molt a integrar-se. Ara tot això s'ha perdut.

- ENTREVISTA 7

FITXA TÈCNICA:

Nom: Antonio Cuéllar Morales

Sexe: Home

Edat: 67 anys

Data de naixement: 30 d'abril de 1954

Lloc de naixement: Peñarroya-Pueblonuevo (Còrdova)

Any d'arribada: 1970

Municipi de residència: Consell

Altres llocs de Mallorca on ha residit: -

Professió: Ferrer i Fotògraf

Nivell d'estudis: Estudis Primaris.

Idioma de realització: Català (Q) / Castellà (R)

QÜESTIONARI:

1.- Com era la situació socio-econòmica de la vostra regió?

Peñarroya era un poble molt gran, per l'estil d'Inca. Era un poble miner i l'empresa que controlava les mines va fundar uns tallers on s'hi fabricaven les vagonetes i altres màquines per a les mines. En els tallers hi va arribar a haver prop de 5.000 persones fent-hi feina. El territori que ocupaven els tallers era quasi tan gran com Consell. Però Franco es va voler apropiat de l'empresa que era francesa i els empresaris s'hi negaren. Tot se'n va anar a norris i la gent de Peñarroya va emigrar cap a Barcelona, Mallorca... l'intervencionisme de Franco va fer molt de mal.

2.- Per què vàreu triar les Illes Balears per viure?

Perquè primer vingueren els meus oncles. La primera fou la meva tia Teresa que es casà amb Julián de Puertollano i vingueren cap a Consell devers l'any 1961 o 1962. Als cinc o sis anys vingueren la meva tia Isabel i l'oncle José. Quan feia uns quatre anys que estaven a Consell vingueren de visita al poble amb la intenció de dur-me cap aquí. Sabien que si em duïen a mi, els meus pares també vindrien i així fou, als dos anys vingueren els meus pares. Primer havia d'anar a Reus perquè una germana del meu pare hi vivia. Però al final vaig arribar a Consell.

3- Per tant, qui vos va incitar a venir fou la tia Isabel?

Sí.

4.- Quan vàreu partir de ca vostra, vos plantejàreu que seria per sempre o per una temporada?

Sabia que era per sempre, no vaig venir aquí de vacances –rient.

5.- Així doncs, vostè va venir amb la família cap a Mallorca?

Sí, amb la tia Isabel i als dos anys vingueren els meus pares.

6.- Quan arribàreu a l'illa no teníeu feina, però casa?

No. Però quan va arribar el meu pare tot d'una va entrar a fer feina a les Destilerías Morey. Llavors estava en el seu màxim auge aquella empresa per l'esclat del turisme i el meu pare va arribar a ser encarregat.

8.- Tot d'una vos instal·lareu a Consell?

Sí.

9.- A quina zona?

Primer vaig viure a casa de la tia Isabel i quan vingueren els meus pares anàrem a viure al carrer Alcúdia. Joan –Garrit– ens va arrendar una casa i allà visquérem fins que la meva mare es posà malalta.

11.- Al poble hi viu més gent del vostre lloc d'origen?

Únicament la meua família i Isidro López, natural de Peñarroya, però se'n va anar a viure a Puertollano i d'allà vingué cap aquí.

12.- La seva dona és de Mallorca?

Sí, és d'Inca.

13.- Quants de fills teniu i a on han nascut?

N'hem tingut tres. Tots ells han nascut aquí.

14.- Quin tipus d'educació han rebut els vostres fills?

Els tres han anat a l'escola pública.

16.- Amb quina llengua parlen? I els néts?

El primer i el segon parlen mallorquí i castellà. El petit li costa més el mallorquí, però els néts ja xerren el mallorquí.

17.- Es consideren mallorquins?

Sí. Si m'hi considero jo que sóc el patriarca –rient–. Vaig venir amb setze anys i en tinc seixanta-set, Imagina't!

18.- Si poguéssiu tornaríeu al vostre lloc d'origen?

No. Perquè ja no hi tinc ningú.

19.- Soleu visitar el vostre poble?

Fa molts anys que no hi vaig. Crec que no hi he tornat des de l'any 1992 que vaig fer feina a l'Expo de Sevilla i els caps de setmana anava a Còrdova i vaig aprofitar un dia per arribar fins a Peñarroya.

20.- Vos relacioneu indistintament amb mallorquins i amb gent de fora?

Sí, no he tingut mai problemes amb això.

21.- Heu tingut mai problemes per ser de fora?

Cap ni un. Basta te digui que a mi mai m'han dit foraster.

22.- Amb qui solíeu sortir a divertir-vos, amb altra gent de fora o amb els mallorquins?

Normalment amb gent de Consell. Els meus amics eren en Tomeu –Monsis–, en Toni Bauçà i en Tomeu –Xina. Ells sempre xerraven el mallorquí, però quan es dirigien cap a mi em parlaven en castellà i jo m'enfadava perquè volia aprendre el mallorquí. Una vegada em vaig jugar una ronda de cerveses amb en Tomeu –Monsis– per això. Ell em va dir que no se'm tornaria a dirigir en castellà i jo li vaig dir que no aguantaria. Va haver de pagar ell la ronda –rient. Sempre he dit que molta culpa que jo no parli el mallorquí l'han tinguda ells i això que sempre els demanava que em xerressin el mallorquí, però no hi va haver manera.

23.- On solíeu sortir amb els amics per Consell?

Al cine, però també anàvem molt al bar Es Club, era el nostre bar i a can Bracet i estaven replets de gent. Hi havia més vida que ara. Això t'ho puc ben assegurar. Els bars tancaven a les dues i a les tres de la matinada qualsevol dia de la setmana.

24.- Vostè que sempre ha estat ficat dins el món del C.E. Consell: com va ser l'entrada de peninsulars al futbol local?

En el meu cas al dia següent d'arribar. El meu oncle Jose Consuegra em va portar a veure en Toni –Puput– que entrenava els juvenils i em va apuntar. Era per les festes de Sant Bartomeu. Ho record perquè havia arribat el dia 23 d'agost de 1970 i el dia 24 em va despertar el so de les xeremies. No sabia que passava i el meu oncle em va dir que era el dia del patró del poble. Tornant al futbol, mai he vist discrepàncies entre jugadors per ser peninsulars o fills de peninsulars i això que n'hi havia molts. La majoria apuntaren els seus fills al futbol quan arribaren.

24.- Quina opinió teniu dels mallorquins?

Molt bona, clar. Perquè sinó jo ja me n'hauria tornat.

25.- Quan decidireu emigrar, sabíeu que a Mallorca es parlava una llengua diferent?

Sí, i molts de problemes vaig tenir. M'ho va dir la meva tia. Jo no havia sortit mai de Peñarroya, ni tan sols al poble del costat. Tot el camí li vaig demanar a la tia com ho faria per entendre'm amb la gent d'aquí i ella me va dir que no passés pena que m'entendrien.

25.- La feis servir?

No, per lo que t'he dit. Però l'entenc perfectament. Fins i tot, llegeixo en català.

26.- Quins plats de la cuina mallorquina coneixeu?

Una mica tots. Però el que més són les sopes mallorquines.

27.- A ca vostra les heu cuinat mai?

Sí.

28.- Quins canvis o fets històrics de Consell vos han marcat?

L'evolució del futbol local perquè tota la vida he estat vinculat al C.E. Consell. Un altre canvi que em va marcar va ser la Transició. El pas de la dictadura a la democràcia. Això ho vaig viure amb unes expectatives molt grans. Perquè jo no volia a Franco per res. A Andalusia els anys del franquisme foren molts dolents, aquí les expectatives eren millors per això va venir tanta gent. Una persona no se'n va del seu lloc si està bé. A Peñarroya la meva mare em donava tres pessetes la setmana i quan vaig arribar la tia Isabel me'n donava cent. Figura't tu si va ser gros el canvi. El cine valia cinquanta

pessetes i jo volia pagar l'entrada de tots els amics –rient. Me sentia un rei. Per això, la Transició la vaig viure amb tanta il·lusió. També perquè el sindicat no ens feia cas de les reclamacions, estava dirigit per les elits i no arreglava res. Quan va morir Franco hi hagué les primers vagues i vaig córrer davant els grisos. Però sobretot, a nivell municipal record les primeres eleccions lliures, en les quals el meu pare es va presentar a la llista de Guillem –Rollet–, però no va entrar de regidor

29.- I l'any 1992 què va passar a Consell?

Fou l'any de l'Expo de Sevilla i quan vaig tornar en Jaume Reynés i en Pep Vidal havien inaugurat l'emissora de televisió local, Telecon. Quan vaig tornar a Consell els vaig deixar una càmera que m'havien demanat i a partir de llavors ja vaig col·laborar amb ells com a càmera fins a l'any 2008. Durant els 15 anys que va durar Telecon vàrem retransmetre tots els esdeveniments de Consell, férem algunes pel·lícules i diferents reportatges, entre els quals en dedicàrem un a la immigració de peninsulars que arribaren a Consell.

Fotografies

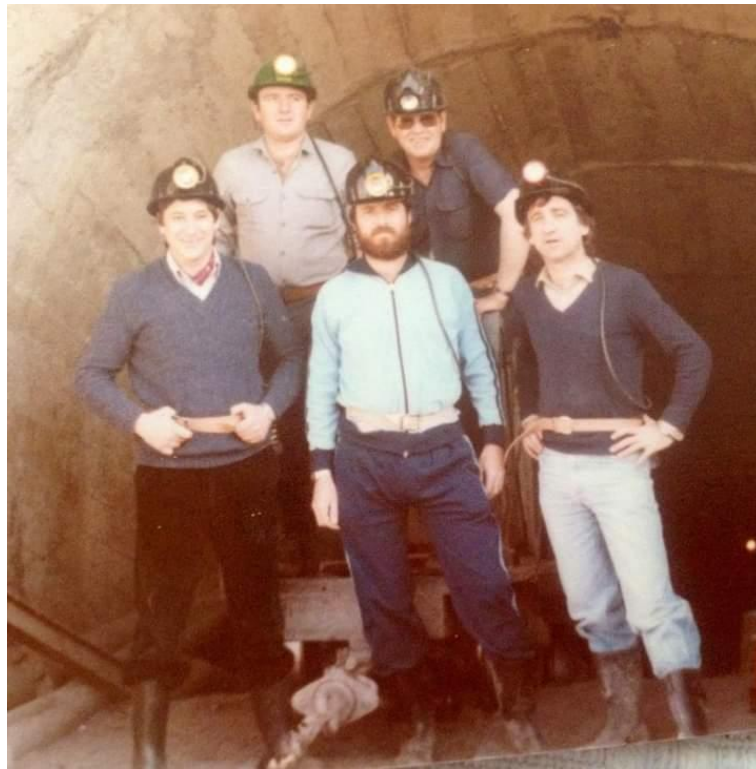

Figura 1. Fotografia cedida per Faustino Gorgosa Camoira. Un grup d'homes a la boca de la mina d'Alaró, durant una visita a les instal·lacions el Dijous Sant de 1983. Entre ells hi podem distingir els germans Miguel Ángel i Faustino Gorgoso Camoira, naturals d'Astúries i fills de l'encarregat de les Minas Isern.

Figura 2. Fotografia cedida per Antonio Cuéllar Morales. Grup d'amics peninsulars al bar Cas Vidrier, el 1980, quan el regentava Maria Cleofé Castaño Junquera. D'esquerra a dreta: José Consuegra Cerrato, el seu cunyat Aquilino Cuéllar, Antonio Santana Castillo, Leandro Fernández i Miguel Melgarejo.

Figura 3. Fotografia cedida per Antonio Cuéllar Morales. Amics peninsulars de Consell durant un dia de caça, l'any 1975. D'esquerra a dreta: Llorenç Morilla –Vidrier–, Antonio Naranjo, Gabriel Cuéllar, Eduardo Hervás, Aquilino Cuéllar, José Consuegra i José Muñoz.

Figura 4. Treballadores de la Fàbrica d'Embotits Pol –coneguda popularment com sa Matança– en les darreries de la dècada de 1960, davant el cafè Cas Canonge. Entre elles hi destaquen diverses dones d'origen peninsular: les germanes Isabel i Teresa Cuéllar García, Dolores Olmo Picazo, Emilia Navarro Díaz i Juana González Martínez. En el centre de la fotografia hi podem distingir a Catalina Pol Paracuellos –Teixidora–, encarregada de l'empresa.

Figura 5. Curs 1977-1978. Fotografia realitzada en motiu del curs inaugural del nou Col·legi Públic Bartomeu Ordines. En ella hi apareixen alumnes nascuts l'any 1968 i s'hi distingeixen un seguit de descendents de peninsulars i de matrimonis mixtes: María del Carmen Santana Rodríguez, José Antonio Morcillo Guerrero, José Luchena Herrera, Encarna Nofuentes Campins –Maciana– i Jaume Olmo Garcias –Xina.

Figura 6. Banda de Cornetes i Tambors de Consell, a principis de la dècada de 1980. En aquesta fotografia, feta davant la façana de l'Ajuntament, apareixen tots els membres de la banda, conformada en la seva totalitat per immigrants peninsulars i els seus fills. Entre ells trobem a: Eustasio Cerdá, Antonio Martínez, Julio Serrano, Paco Martín, Rafael Rodríguez, Emiliano Muñoz, Eugenio Martínez, Evaristo Muñoz, Manuel Santana, Félix Martín-Albo, Inocente Muñoz i José Milara, entre d'altres.

Figura 7. Fotografia cedida per Antonio Cuéllar Morales. Algunes components de la confraria Germanes del Sant Sepulcre durant la processó del Divendres Sant de 2017, en el seu pas per davant les cases de Son Nou. A la dreta de la imatge hi podem veure a Santiago Muñoz Cerdá, fundadora de la confraria i a l'esquerra desfila la presidenta, Rafaela Soto Herrera.

Figura 8. Integrants i simpatitzants de la Candidatura Independent, de caràcter progressista, que va guanyar les primeres eleccions democràtiques de Consell el 1979. En la imatge podem veure a Joan Torrens Dolç –de can Moranta–, Antoni Fiol Borràs –Puput–, Nadal Oliver Vidal –des Cabàs–, Guillem Gelabert Pol –Rollet–, Eusebio Olmo Picazo, Joan Llebrés Pizà –Llebrés–, Josep Nadal Riera Fiol –Bubuler–, Jaume Moyà Villalonga –Rinyos–, Margalida Torrens Tomàs –Mariaina–, Andreu Isern Pol –Campins–, Joana Jaume Pizà –Pipetes–, Llorenç Coll Capellà –de Son Lluc–, Miquel Terrassa Ferrà, Jaume Reynés Company –Paiús– i Antoni Alzamora Villalonga –Felanitxer.